

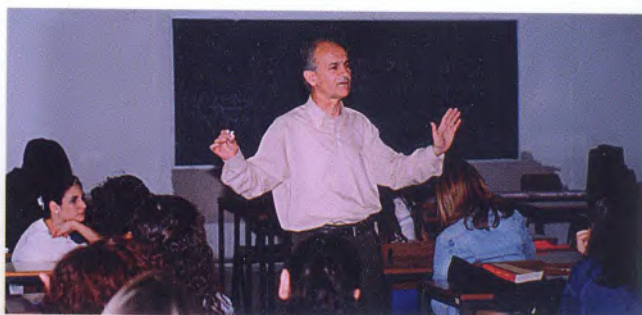
ΔΗΜΟΚΡΙΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΡΑΚΗΣ
ΤΜΗΜΑ ΓΛΩΣΣΑΣ, ΦΙΛΟΛΟΓΙΑΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ ΠΑΡΕΥΞΕΙΝΙΩΝ ΧΩΡΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑΣ

ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ

ΖΗΤΗΜΑΤΑ ΔΙΔΑΚΤΙΚΗΣ ΤΗΣ ΓΛΩΣΣΑΣ

Κομοτηνή 7-8 Μαΐου 2010

Στη μνήμη του ομότιμου Καθηγητή Χρίστου Τσολάκη

Επιμέλεια έκδοσης

Πηνελόπη Καμπάκη-Βουγιουκλή, Μαρία Δημάση

ΕΚΔΟΤΙΚΟΣ ΟΙΚΟΣ

Αδελφών Κυριακίδη α.ε.

Στο Δάσκαλο Χρίστο Τσολάκη

*Πορεία ειρήνης
στ' ακροκέραμα της μνήμης μας
να πορεύεσαι...
Δάκρυα βουβά
χαιρετούν τις μέρες
που περνούν
της πρώιμης απώλειας λόγους μελανόμορφους
ιχνηλατώντας...
Πίσω απ' αετών, χρυσαετών, γερακιών και γλάρων φτερούγες
η πληθωρική σου μορφή
στον περιστεριού τη ρότα...*

Μαρία Δημάση

Ο παρών τόμος αφιερώνεται στον καθηγητή Χρίστο Τσολάκη, που πέρασε στην αιωνιότητα λίγο πριν δημοσιευτεί ο παρών τόμος, στις 31 Ιουλίου του 2012

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ	5
Καμπάκη Βουγιουκλή Πηνελόπη, Δημάση Μαρία	
ΠΡΟΣΦΩΝΗΣΕΙΣ.....	9
– Παύλου Στέφανος	10
– Βουγιουκλής Θωμάς	11
– Χρυσάνθου Βλάσης	12
Α. ΕΙΣΗΓΗΣΕΙΣ ΜΕΛΩΝ ΔΕΠ ΤΟΥ ΔΠΘ	
– Γαβριηλίδου Ζωή: Παιδαγωγική λεξικογραφία και στρατηγικές χρήσης λεξικού	17
– Δημάση Μαρία: Κειμενικά είδη και δια-πολιτισμική ανάγνωση των εγ- χειριδίων γλωσσικής διδασκαλίας του Γυμνασίου	27
– Ευθυμίου Αγγελική, Γκαβανόζη Βασιλική, Χάβου Ελένη: Η συχνότητα των νεοελληνικών επιθημάτων στα κείμενα των σχολικών εγχειριδίων: σχολιασμός δεδομένων και διδακτικές προεκτάσεις	55
– Καμπάκη Βουγιουκλή Πηνελόπη: Εναλλακτικές προσεγγίσεις στη γλωσσική διδασκαλία μέσω των ΝΕ διαλέκτων/ιδιωμάτων: το ιδίωμα της Θράκης	79
– Σαραφίδου Τριανταφυλλιά: Το κοινωνιογλωσσικό προφίλ των μαθητών Ρομά στα δημοτικά σχολεία της Θράκης: μερικά στοιχεία από τη λει- τουργία του προγράμματος ΕΠΕΑΕΚ«ένταξη τσιγγανοπαίδων στο scho- λείο»	95
Β. ΕΙΣΗΓΗΣΕΙΣ ΔΙΔΑΚΤΟΡΩΝ ΚΑΙ ΥΠΟΨΗΦΙΩΝ ΔΙΔΑΚΤΟΡΩΝ ΤΟΥ ΔΠΘ	
– Θεολόγου Στέλλα: Οπτικός γραμματισμός και διδασκαλία της Αγγλικής γλώσσας σε μουσουλμάνους μαθητές γυμνασίου στη Θράκη	109
– Ιντζέ Πολυξένη: Ο Γιάννης και ο Αχμέτ μαντεύουν άγνωστες λέξεις. Πόσο βέβαιοι είναι όμως;	127

- **Κοσκινάς Εμμανουήλ:** Η ασαφής περιοχή (fuzzy area) «προφορικός-
γραφτός λόγος» μέσα στη σχολική τάξη 143
- **Μαθιουδάκης Νίκος:** Scribo poesem, ergo sum - Γράφω ποίηση, άρα
υπάρχω: περί ποιητικών γραμματικών 159
- **Σαχινίδου Παρασκευή:** Το πλαίσιο διαμόρφωσης του γραπτού λόγου
στο σχολείο σε πολυπολιτισμικά περιβάλλοντα ή τι πρακτικές αναδύονται
κατά τη διδασκαλία της γλώσσας σε πολυπολιτισμικές τάξεις. Μία όψη
του σχολικού γλωσσικού γραμματισμού 167

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Το Επιστημονικό Συνέδριο με θέμα *«Ζητήματα διδακτικής της γλώσσας»* συνδιοργανώθηκε από το Τμήμα Γλώσσας, Φιλολογίας και Πολιτισμού Παρευξείνιων Χωρών και το Τμήμα Ελληνικής Φιλολογίας του Δημοκρίτειου Πανεπιστημίου Θράκης και με τη συμμετοχή του Παιδαγωγικού Τμήματος Δημοτικής Εκπαίδευσης, προς τιμήν του Ομότιμου Καθηγητή του Παιδαγωγικού Τμήματος Δημοτικής Εκπαίδευσης του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης κ. Χρίστου Τσολάκη. Είχε ως βασικό του στόχο την παρουσίαση εργασιών μελών ΔΕΠ τα οποία ασχολούνται με τη γλώσσα σε ερευνητικό και σε καθαρά πρακτικό επίπεδο, τόσο από την πλευρά της γλωσσολογίας όσο και της διδακτικής, καθώς και αντίστοιχων διδακτόρων και υπονήφων διδακτόρων. Απαραίτητη προϋπόθεση για τη συμμετοχή στο Συνέδριο ήταν η, όσο το δυνατόν, σύνδεση των εισηγήσεων με τις ιδιαιτερότητες της γλωσσικής διδασκαλίας στην περιοχή της Θράκης, τόσο όσον αφορά τα πλειονοτικά δημόσια σχολεία Πρωτοβάθμιας και Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης όσο και τα μειονοτικά. Το Συνέδριο πραγματοποιήθηκε στην Κομοτηνή στις 7 και 8 Μαΐου 2010 με τη χρηματοδότηση της Επιτροπής Ερευνών και της Εταιρείας Αξιοποίησης και Διαχείρισης Περιουσίας του ΔΠΘ.

Οι οργανωτές ευελπιστούμε ότι η έκδοση των Πρακτικών θα δώσει την ευκαιρία σε νέους επιστήμονες και σε ενδιαφερόμενους/ες φοιτητές/τριες να μελετήσουν τις εισηγήσεις, οι οποίες ίσως γονιμοποιήσουν νέες ιδέες και προοπτικές στη γλωσσική διδασκαλία.

Τελειώνοντας, θα θέλαμε να εκφράσουμε τις θερμότερες ευχαριστίες μας στον Εκδοτικό Οίκο των Αδερφών Κυριακίδη για την ευγενική προσφορά της έκδοσης των Πρακτικών αυτών, με την οποία τιμά τον Ομότιμο Καθηγητή κ. Χρίστο Τσολάκη αλλά και το Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης.

Πηνελόπη Καμπάκη Βουγιουκλή, Μαρία Δημάση

Κειμενικά είδη και δια-πολιτισμική ανάγνωση των εγχειριδίων γλωσσικής διδασκαλίας του Γυμνασίου

Δημάση Μαρία

Τμήμα Γλώσσας, Φιλολογίας και
Πολιτισμού Παρευξείνιων Χωρών
Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης
E mail: mdimasi@bscc.duth.gr

Περίληψη

Με αφετηρία το θεωρητικό πλαίσιο της παιδαγωγικής του γραμματισμού με βάση τα κειμενικά είδη για την οικοδόμηση αρχών και πρακτικών σχολικού γραμματισμού, καθώς και τις σκέψεις ότι η «ιδεολογική» λειτουργία της γλώσσας είναι αναμφισβήτητη και ότι κατά τη γλωσσική διδασκαλία τα περιεχόμενα μάθησης καλούνται να ικανοποιήσουν και στόχους αξιακούς, μελετήσαμε τα βιβλία του/της μαθητή/τριας για τη διδασκαλία της ελληνικής γλώσσας στο Γυμνάσιο ως προς τα κειμενικά είδη των περιεχομένων τους και στη συνέχεια, με τη μέθοδο της ανάλυσης περιεχομένου, καταγράψαμε αναφορές στον ελληνικό και σε άλλους πολιτισμούς, καθώς και στην εικόνα του Έλληνα και των «άλλων». Η υπόθεση που διερευνήθηκε ήταν η εξής: Τα εγχειρίδια για τη γλωσσική διδασκαλία αποτελούν το μέσον που επιστρατεύεται για να πραγματώσει το περιεχόμενο των σκοπών της εκπαίδευσης και του Αναλυτικού Προγράμματος, το μέσον προς το οποίο προσανατολίζονται μαθητές/τριες και εκπαιδευτικοί, για τους/τις οποίους/ες και αποτελεί σημαντική πηγή πληροφόρησης και κύριο σημείο αναφοράς για την ικανοποίηση των διδακτικών στόχων. Επιπλέον, ως φορείς πολιτισμού παρουσιάζουν, μέσω της γλώσσας, πολιτισμικά στοιχεία της χώρας στην οποία αυτή μιλιέται, γράφεται και διδάσκεται αλλά και στοιχεία άλλων γλωσσών και πολιτισμών. Επομένως, τέτοιες αναφορές θα πρέπει να περιλαμβάνονται και στα βιβλία που αναλύονται.

Λέξεις κλειδιά: παιδαγωγική του γραμματισμού, κειμενικά είδη, ανάλυση περιεχομένου, (δια) πολιτισμικές αναφορές

1. Εισαγωγή

1.α. Κειμενικά είδη: ορισμοί και εννοιολογικοί προσδιορισμοί

Ο όρος «κειμενικό είδος» παραμένει ασαφής ως προς το ακριβές σημαινόμενό του

(Hyland, 2007: 149)¹. Η ασάφεια αυτή οδηγεί στη διατύπωση διαφορετικών απόψεων για μία κοινά αποδεκτή τυπολογία σχολικής χρήσης (Ματσαγγούρας, 2001α: 319-320). Η παιδαγωγική του γραμματισμού με βάση τα κειμενικά είδη τα ορίζει ως *σταδιακές, στοχοθετημένες κοινωνικές διαδικασίες που επιτελούνται κυρίως μέσω της γλώσσας* (Κέκια, 2003), ουσιαστικά ως μία νέα εννοιολογική κατηγορία που επαναπροσδιορίζει τη σχέση κειμένου-συγκειμένου (Macken-Horarik, 2000) και η οποία διαφοροποιείται σε κάθε πολιτισμό, με συνέπεια την υπαγόρευση διαφορετικών σχηματικών δομών στα κείμενα βάσει των οποίων διαρθρώνεται η αποτελεσματική επικοινωνία των μελών μιας κοινότητας-ενός πολιτισμού (Hyland, ό.π.: 150).

Οι συνεπαγωγές των προηγούμενων επιστημονικών θέσεων στο χώρο της διδακτικής είναι σημαντικές. Η ικανότητα του/της μαθητή/τριας να λειτουργεί επικοινωνιακά στην οποιαδήποτε επικοινωνιακή κατάσταση και να συμμετέχει αποτελεσματικά στα κοινωνικά δρώμενα συναρτάται με τη γνώση των κανόνων και των συμβάσεων σύνταξης διαφορετικών κειμενικών ειδών που είναι συνυφασμένα με την πολιτισμική διάσταση της γλώσσας (Κέκια, ό.π.: Rose, 2005).

1.β. Κειμενικά είδη –διαπολιτισμικότητα στη γλωσσική διδασκαλία

Οι αρχές της παιδαγωγικής του γραμματισμού με βάση τα κειμενικά είδη συγκροτούν τη μεταπροοδευτική παιδαγωγική της ενσωμάτωσης (inclusion) και της πρόσβασης (access). Θέτουν ως στόχο την ενσωμάτωση όλων των πολιτισμικά διαφορετικών μαθητών/τριών και την πρόσβαση σε λόγους κοινωνικής ισχύος και επιρροής (Cope, Kalantzis, 1993), αφού το σχολείο πρέπει να οικοδομήσει πρακτικές πάνω στους πόρους λόγου² και στο ρεπερτόριο της πολιτισμικής πρακτικής που οι μαθητές/τριες φέρνουν στη σχολική τάξη (Chlopek, 2008).

1. Έχουν διατυπωθεί απόψεις που στηρίζουν την αντικειμενική ύπαρξη ορισμένου αριθμού κειμενικών ειδών και άλλες που κάνουν λόγο για απερίοριστο αριθμό κοινωνικής κατασκευής μορφών επικοινωνίας που αποκτούν δομή και περιεχόμενο ανάλογα με τα στοιχεία του κοινωνικού συγκείμενου που τα παράγει. (Ματσαγγούρας, 2001α: 319-320). Πάντως γίνεται αποδεκτό ότι πρόκειται για πλαίσιο αρχών που προέκυψε από τη στροφή από μία προσέγγιση που εστίαζε στη διαδικασία (process approach) στην προσέγγιση με εστίαση στο συμφραστικό πλαίσιο (contextual approach) (Μανινέα, 2010: 13).

2. Η διαπολιτισμική παιδαγωγική δίνει έμφαση και προτεραιότητα στη γλωσσική διδασκαλία θεωρώντας ότι ο μαθητής διαμορφώνει σταδιακά την ικανότητα της κριτικής ανίχνευσης μηνυμάτων (Γκότοβος, 2002: 26).

Αυτές οι θεωρήσεις για τον σχολικό γραμματισμό³ οδηγούν στη διατύπωση της άποψης ότι αφού ο εγγραμματισμός⁴, ως κοινωνικο-πολιτισμική λειτουργία, αλλάζει σύμφωνα με τις απαιτήσεις της κάθε εποχής και οι απαιτήσεις της σημερινής εποχής θέλουν τον πολίτη ικανό: α) να χειρίζεται, εκτός από τον καθημερινό λόγο όπου επικρατεί η αφηγηματικότητα, τα «ισχυρά» κειμενικά είδη (πραγματολογικά, επιχειρηματολογικά, διαδικαστικά) β) να διαχειρίζεται τα πολυτροπικά κείμενα που προέκυψαν από την ανάπτυξη της ψηφιακής και τυπο-εκδοτικής τεχνολογίας, καθώς και την πολυπολιτισμικότητα που προσλαμβάνουν τα κείμενα σε μία πολυπολιτισμική πλέον κοινωνία γ) να προσεγγίζει με κριτική «ματιά» τον γραπτό λόγο (Ματσαγγούρας, 2007), η διδασκαλία και ειδικότερα γλωσσική διδασκαλία θα πρέπει να προσαρμοσθεί σε αυτά τα δεδομένα. Να δοθεί έμφαση στην ενασχόληση με τις ισχυρές μορφές εξειδικευμένης γλώσσας με τις οποίες δομείται η γνώση για τα «ισχυρά» κειμενικά είδη (Kress, 1994· Σαχινίδου, Δημάση, 2011: 119-129) και έτσι να διασφαλισθεί η δυνατότητα ίσων ευκαιριών πρόσβασης σε λόγους εκπαιδευτικής και κοινωνικής ισχύος: ίσες ευκαιρίες για σχολική επιτυχία και επαγγελματική-κοινωνική ανέλιξη (Cope, Kalantzis, 1993; Martin, 2000).

Η ισότητα των ευκαιριών επεκτείνεται και στη μελέτη κειμένων που αναδεικνύουν τις διαφορετικές πολιτισμικές φωνές⁵ με σημείο αναφοράς την πολυπολι-

3. Για την ανάγκη και τους τρόπους βελτίωσης του σχολικού γραμματισμού: Ματσαγγούρας, Η. (2008). Γλωσσικός Εγγραμματισμός και Εκπαιδευτική Πολιτική του ΥΠΕΘ: Στόχοι, Όροι, Σχέδιο Δράσης και Ρόλοι Στελεχών Εκπαίδευσης. Στο: *Πρακτικά Συνεδρίου: Επιμόρφωση Στελεχών της Εκπαίδευσης: Δράσεις-Αποτελέσματα-Προοπτικές*. Αθήνα: ΥΠΕΠΘ-ΠΙ.

4. Ο όρος εγγραμματισμός (γραμματισμός) δε σημαίνει μόνο την ικανότητα των μαθητών/τριών να διαβάζουν και να γράφουν, αλλά να κατανοούν και να χειρίζονται αποτελεσματικά τον γραπτό λόγο και μέσα από την εμπλοκή τους αυτή να οικοδομούν τη σχολική γνώση και να γίνουν ικανοί/ές -κριτικά σκεπτόμενοι/ες- χειριστές και χρήστες του σε επίπεδο καθημερινότητας (Ματσαγγούρας, 2007). Με την ευρύτερη, λοιπόν, έννοια ο γραμματισμός εμπεριέχει την ατομική και κοινωνική χειραφέτηση, είναι ένα περίπλοκο φαινόμενο που συνδυάζει πολιτισμικές, κοινωνικές, ιστορικές και γνωστικές πλευρές (Χατζησαββίδης, 2003). Βρίσκεται σε άμεση ή έμμεση επιρροή με τις πολιτισμικές-πνευματικές παραδόσεις, καθώς η στάση μιας κουλτούρας απέναντι στη γνώση επηρεάζεται από την αξία που της δίνει. Ο κριτικός γραμματισμός κατά τον Walsh «*συνεπάγεται την ανάπτυξη στρατηγικών για να αναλυθούν οι τρόποι με τους οποίους η φυλή, η εθνικότητα, η κοινωνική τάξη, το φύλο και η γλώσσα χρησιμοποιούνται στο σχολείο για να υπηρετήσουν τα κυρίαρχα συμφέροντα*» (Walsh, 1991: 18). Ενισχύει την άγνοια της ίδιας της πραγματικότητας που πάει πέρα από την παραγωγή και αναπαραγωγή των υπάρχουσών κοινωνικών σχέσεων και τη «νόμιμη» γνώση που πλαισιώνει τα σχολεία και ενθαρρύνει τους/τις μαθητές/τριες να κοιτάζουν τον κόσμο γύρω τους με κριτικούς τρόπους (ό.π.)

5. Στα πολυγλωσσικά και πολυπολιτισμικά περιβάλλοντα του ελληνικού σχολείου, με στόχο την ομαλή ένταξη στην ελληνική κοινωνία και κουλτούρα, θα πρέπει να δοθεί προσοχή και

τισμική σύνθεση των σύγχρονων κοινωνιών, καθώς και κειμένων που παρουσιάζουν πολυτροπικότητα στο πλαίσιο μιας εκπαίδευσης πολυγραμματισμού με βασική σκοποθεσία την ανάπτυξη της κριτικής γλωσσικής επίγνωσης για επιτυχή πρόσβαση σε θέσεις κοινωνικής και επαγγελματικής ισχύος και δράση σε κάθε πεδίο του κοινωνικού γίνεσθαι (Kress, 2003; Bednarek, Martin, 2010).

Όσα αναφέρθηκαν αφορούν άμεσα την ελληνική εκπαιδευτική πραγματικότητα. Στη συνέχεια παρουσιάζονται τα ευρήματα της έρευνας των σχολικών εγχειριδίων Νεοελληνικής Γλώσσας του Γυμνασίου⁶ και του πλαισίου αναφοράς τους αφενός ως προς την παρουσία των κειμενικών ειδών και αφετέρου ως προς τις διαπολιτισμικές αναφορές των περιεχομένων τους συνολικά.

2. Η έρευνα

Το εξεταζόμενο υλικό

Στην παρούσα εργασία ερευνήθηκαν τα εγχειρίδια Νεοελληνικής Γλώσσας του Γυμνασίου τα οποία διδάσκονται από το σχολικό έτος 2006-2007, καθώς και το πλαίσιο αναφοράς τους: ΑΠΣ-ΔΕΠΠΣ για τη γλωσσική διδασκαλία στο Γυμνάσιο και βιβλία για τον/την εκπαιδευτικό.

2.1. Διδασκαλία της ελληνικής γλώσσας στο Γυμνάσιο: κειμενικά είδη

2.1.α. ΑΠΣ-ΔΕΠΠΣ

Στο κείμενο του ΔΕΠΠΣ (ΦΕΚ, 2003) για τις τρεις τάξεις αναφέρεται ρητά ο όρος κειμενικά είδη στους άξονες γνωστικού περιεχομένου: Διαβάζω και κατανοώ (*Ποικιλία κειμενικών ειδών*) και Γράφω: Κώδικες γραπτής επικοινωνίας-Γραμματική. Στη στήλη: Γενικοί στόχοι (γνώσεις, δεξιότητες, στάσεις και αξίες) σημειώνεται: «*Να αναγνωρίζουν τις διαφορές ανάμεσα στα κειμενικά είδη, να εντοπίζουν τον τρόπο οργάνωσης και το ύφος τους και να αξιολογούν την αποτελεσματικότητά τους, ανάλογα με την περίπτωση επικοινωνίας*», καθώς και: «*Να συντάσσουν κείμενα διαφορετικού είδους ανάλογα με τον αποδέκτη, το σκοπό και την περίπτωση επικοινωνίας. Να εκφράζονται γραπτά στο δοκιμακό λόγο με το προσωπικό ύφος τους και να προσαρμόζουν το λόγο τους σε διαφορετικά κειμενικά είδη...*» (ΦΕΚ, 2003: 3779).

Φαίνεται πως κειμενικά είδη και κείμενα διαφορετικού είδους αντιμετωπίζονται από τους συντάκτες του κειμένου με την ίδια σημασία. Το ίδιο διαπιστώνεται και στο κείμενο του ΑΠΣ για την Α΄ τάξη, όπου οι μαθητές/τριες με βάση τη σκο-

στην καλλιέργεια ενός πολυγλωσσικού ήθους και όχι μιας αφομοιωτικής ιδεολογίας (Αρχάκης, 2006: 43).

6. Ερευνήθηκαν τα βιβλία του μαθητή και όχι και τα τετράδια εργασιών.

ποθεσία πρέπει «να αναγνωρίζουν τις διάφορες κειμενικές μορφές, π.χ. ημερολόγιο, βιογραφικό σημείωμα, επιστολή κτλ. και να τα χρησιμοποιούν με το πιο κατάλληλο για την περίπτωση επίπεδο λόγου» (ό.π.: 3780). Στη συνέχεια αναφέρονται: «μια ποικιλία κειμένων-διάφορα κείμενα» τα οποία συνδέονται μάλλον χαλαρά με τις οροθετήσεις των κειμενικών ειδών στο πλαίσιο των συνθηκών επικοινωνίας ή δομής και δόμησης ενός κειμένου (ό.π.: 3780-81). Στην 3^η ενότητα: Περιγραφή, Αφήγηση, Επιχειρηματολογία, Περίληψη αναφέρονται κατηγορίες κειμένων στη βάση των χαρακτηριστικών υπερδομής ανά κατηγορία. Στη Β΄ τάξη υπάρχει συνέχεια και συνέχεια της προηγούμενης πρακτικής αναφορικά με τα κειμενικά είδη. Στο κείμενο για τη Γ΄ τάξη συναντάμε αναφορές τυπολογικής ταξινόμησης κειμενικών ειδών σε ενότητες με κατηγοριοποίηση στη βάση της διδασκαλίας της γραμματικής και στο πλαίσιο μιας διεπιστημονικής προσέγγισης: 8η Ενότητα: Μόρια, Στίξη, Περίληψη «Χρησιμοποιεί τα κατάλληλα σημεία στίξης σε άστικτα κείμενα από διάφορα κειμενικά είδη (Λογοτεχνία, Αρχαία Ελληνικά, Θρησκευτικά, Πολιτική και Κοινωνική Αγωγή κ.ά.)» (ό.π.: 3791). Σημειώνεται και η αναφορά στη διαπολιτισμική διάσταση της παιδαγωγικής του γραμματισμού με βάση τα κειμενικά είδη: 3η Ενότητα: Ευθείες και πλάγιες ερωτήσεις, Κυριολεξία και μεταφορά. «Ανιχνεύει σε κείμενα λογοτεχνικά, δοκιμιακά, θεατρικά, επιστημονικά και σε άλλα συναφή τις ευθείες και πλάγιες ερωτήσεις και τις κατατάσσει σε είδη. Κάνει σύγκριση με αντίστοιχα φαινόμενα στις Ξένες Γλώσσες (Λογοτεχνία, Αρχαία Ελληνική Γραμματεία, Αισθητική Αγωγή, Ξένες Γλώσσες κ.ά.)» (ό.π.: 3789).

2.1.β. Βιβλία για τον/την εκπαιδευτικό

Τα βιβλία για τον/την εκπαιδευτικό και για τις τρεις τάξεις στο εισαγωγικό τους μέρος αναφέρονται στα κειμενικά είδη, στα οποία επανέρχονται στο πλαίσιο της διδακτικής προσέγγισης των εννοιών των περιεχομένων τους. Ειδικότερα, στα βιβλία για τον/την εκπαιδευτικό Α΄ και Β΄ Γυμνασίου υπάρχουν οι ίδιες ακριβώς αναφορές οι οποίες εστιάζουν στις απόψεις: «το κείμενο με τις πολλές και ποικίλες μορφές του (κειμενικά είδη) και η γλώσσα του βρίσκονται στο κέντρο της διδασκαλίας» (Αγγελάκος, Κατσαρού, Μαγγανά, Βερούτσου, 2006: 7, Γαβριηλίδου, Εμμανουηλίδης, Πετρίδου-Εμμανουηλίδου, Βερούτσου, 2006: 7). Κάθε διδακτική ενότητα περιλαμβάνει διαφορετικά κειμενικά είδη στο πλαίσιο της ίδιας θεματικής. Στα περιεχόμενα του βιβλίου για την Α΄ τάξη διαπιστώνεται ότι στην 3^η ενότητα υπάρχει συστηματική αναφορά στην αφήγηση, την περιγραφή, την περίληψη, την επιχειρηματολογία και την πολυτροπικότητα (Αγγελάκος κ.ά, ό.π.: 46-56), στην 7^η αναφέρεται η περιγραφή (ό.π.: 92) και στην 8^η η αφήγηση (ό.π.: 99). Υπάρχουν ανάλογες τυπολογικές προσεγγίσεις ανά ενότητα αλλά μάλλον αναφορικά με τα στοιχεία δομή-δόμησης του κειμένου και λιγότερο σε σχέση με το κατά περίπτωση συγκείμενο. Οι σημαντικότερες αναφορές στα κειμενικά είδη αφορούν

τις δραστηριότητες παραγωγής γραπτού λόγου όπου οι μαθητές/τριες καλούνται να συγγράψουν κείμενα που να ανήκουν σε συγκεκριμένη κατηγορία-είδος, πολλές φορές ακολουθώντας το «μοντέλο του τροχού» (LERN, 1990). Το ίδιο ισχύει και για το βιβλίο για τη Β΄ τάξη με αναγωγές στη διδασκαλία ειδών κειμένων στην Α΄ τάξη. Εκτενέστερες είναι οι αναφορές στο βιβλίο για τον/την εκπαιδευτικό της Γ΄ τάξης με επίκεντρο στοιχεία κειμενοκεντρικής προσέγγισης (Κατσαρού, Μαγγανά, Σκιά, Τσέλιου, Νικόπουλος, 2006: 11), ορισμού του κειμένου (ό.π.: 12) και επιλογής των κειμένων του εγχειριδίου του/της μαθητή/τριας: θεματική ενότητα, ευρύ φάσμα κειμενικών ειδών, καταλληλότητα για την περιγραφή των γραμματικών φαινομένων, ενδιαφέροντα για τους/τις μαθητές/τριες, επίκαιρα θέματα (ό.π.: 12-13). Τα εισαγωγικά κείμενα κάθε ενότητας αξιοποιούνται ως προς το περιεχόμενο και για τη μελέτη των εξεταζόμενων γλωσσικών φαινομένων (ό.π.: 18). Σε κάθε ενότητα γίνεται αναφορά στο «δελτίο ταυτότητας» των κειμένων, κυρίως, με σημείο αναφοράς τον «επίσημο» επικοινωνιακό τους ρόλο και χωρίς κατάταξη σε συγκεκριμένες τυπολογίες, π.χ.: «*τρία ιστορικά, τρία λογοτεχνικά, δύο κείμενα από τον ημερήσιο τύπο, ένα από σχολικό εγχειρίδιο, ένα διαφημιστικό, ένα δοκιμιακό και δύο σκίτσα...*» (ό.π.: 27).

2.1.γ. Βιβλία του/της μαθητή/τριας

Στα περιορισμένα πλαίσια της παρούσας εργασίας δε θα επεκταθούμε στην αναλυτική παρουσίαση των κειμένων που περιλαμβάνονται στα βιβλία του/της μαθητή/τριας⁷. Ακολουθώντας την πρόταση του Ματσαγγούρα (2001β: 320) για την ταξινόμια κειμένων σχολικής χρήσης καταγράφουμε τα κειμενικά είδη των τριών εγχειριδίων στον ακόλουθο πίνακα.

7. Η αναλυτική ταξινόμηση απασχολεί άλλη εργασία μας σε συνδυασμό με τις δραστηριότητες παραγωγής γραπτού λόγου των μαθητών/τριών. Στο πλαίσιο της παρούσας εργασίας παραθέτουμε και μία άλλη ταξινόμηση με βάση ευρήματα άλλης έρευνας: «*Τα κείμενα που περιέχονται στα σχολικά εγχειρίδια μπορούν να κατηγοριοποιηθούν σε τέσσερα μεγάλα κειμενικά είδη: α) το λογοτεχνικό, β) το επεξηγηματικό (εφημερίδες, περιοδικά, ταξιδιωτικά βιβλία κ.ά.), γ) το διαδικαστικό (οδηγοί κάθε είδους) και δ) το πληροφοριακό (διαδίκτυο, λεξικά, εγκυκλοπαίδειες κ.ά.)*» (Χοντολίδου: <http://www.kleidiakaantikleidia.net/book22/i3.2.html>). «*Η πλειονοψηφία των κειμένων ανήκουν στη δεύτερη κατηγορία, ακολουθεί η πρώτη, έπειτα η τέταρτη και τελευταία η τρίτη κατηγορία. Συμπεριλαμβάνονται κείμενα τόσο Ελλήνων, όσο και συγγραφέων άλλων εθνικοτήτων. Κατηγοριοποιώντας αυτά που τα ίδια τα βιβλία αριθμούν ως «Κείμενα», εντοπίζονται, πέρα από τα σώματα κειμένων, σκίτσα, εικόνες, φωτογραφίες, χάρτες και σχεδιαγράμματα που είτε λειτουργούν τα ίδια ως κύριος φορέας της πληροφορίας, είτε λειτουργούν συνδυαστικά με το κείμενο*» (Πολυβάκα, 2010: 56).

Πίνακας 1: Κειμενικά είδη

ΚΕΙΜΕΝΙΚΑ ΕΙΔΗ			Α΄	Β΄	Γ΄	ΣΥΝΟΛΟ
1	ΑΦΗΓΗΜΑΤΙΚΑ		18	18	14	50
2	ΠΕΡΙΓΡΑΦΙΚΑ		23	11	12	46
	ΕΙΔΗΣΕΟΓΡΑΦΙΚΑ		9	7	11	27
3	ΜΗ ΑΦΗΓΗΜΑΤΙΚΑ	ΠΡΑΓΜΑΤΟΛΟΓΙΚΑ	28	37	36	101
		ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΟΛΟΓΙΚΑ	10	9	11	30
		ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ	5	1	1	7
ΣΥΝΟΛΟ		ΚΕΙΜΕΝΑ ΑΝΑ ΤΑΞΗ	93	83	85	261

Διαπιστώνεται ότι και στα τρία εγχειρίδια εκπροσωπούνται όλες οι κατηγορίες των κειμενικών ειδών. Υπερισχύουν ως προς την αριθμητική τους εκπροσώπηση τα «ισχυρά» μη αφηγηματικά κείμενα και ως προς αυτό το σημείο φαίνεται να ακολουθούνται οι αρχές της παιδαγωγικής του γραμματισμού με βάση τα κειμενικά είδη⁸. Σημειώνουμε όμως την ανυπαρξία κειμένων που να αφορούν την κουλτούρα και τη γλώσσα μαθητικών ομάδων που συνθέτουν την πολυπολιτισμικότητα των ελληνικών Γυμνασίων.

2.2. Διδασκαλία της ελληνικής γλώσσας στο Γυμνάσιο: δια-πολιτισμικές αναφορές

Στη συνέχεια της εργασίας παρουσιάζονται τα ευρήματα της έρευνας των περιεχομένων των εγχειριδίων συνολικά (και όχι μόνο αναφορικά με τα κείμενα) τα οποία προωθούν δια-πολιτισμικά στοιχεία και μπορούν να ενισχύσουν τη δημιουργία κινήτρων για τη γνωριμία με τον ελληνικό και «άλλους» πολιτισμούς.

2.2.α. ΔΕΠΠΣ - ΑΣΠΣ

Στο κείμενο του ΔΕΠΠΣ στο σκοπό της διδασκαλίας του μαθήματος της νεοελληνικής γλώσσας αναφέρεται ότι οι μαθητές/τριες πρέπει: «Να εκτιμήσουν τη σημασία της γλώσσας ως βασικού φορέα της έκφρασης και του πολιτισμού κάθε λαού. Να εκτιμήσουν την πολιτιστική τους παράδοση της οποίας βασικό στοιχείο και φορέας είναι η γλώσσα, σεβόμενοι συγχρόνως τη γλώσσα και τις πολιτιστικές αξίες άλλων λαών» (ΦΕΚ, 2003: 3778).

Η σχέση γλώσσας-πολιτισμού στο πλαίσιο της ιδιαίτερης πολιτισμικής ταυτότητας των μαθητών/τριών, Ελλήνων/δων και μη, και οι αλληλεπιδράσεις των λαών εγκεντρίζονται σε μία αξιακή, κατά βάση, σκοποθεσία. Στους άξονες θεματικού περιεχομένου, που ακολούθως αναλυτικά καταγράφουν σκοπούς και περιεχόμενα,

8. Τα λογοτεχνικά κείμενα των τριών εγχειριδίων καταγράφονται ως εξής: Α΄: 24, Β΄: 21, Γ΄: 14.

σημειώνουμε ότι και στις τέσσερις κατηγορίες (ακούω και κατανοώ, μιλώ, διαβάζω και κατανοώ, γράφω) στους κώδικες επικοινωνίας (προφορικής και γραπτής) στη στήλη «Ενδεικτικές θεμελιώδεις έννοιες διαθεματικής προσέγγισης» αναφέρονται: επικοινωνία, πολιτισμός, αλληλεπίδραση. Επίσης, στη θεματική: «Πραγματολογικά στοιχεία και σχήματα λόγου» αναφέρονται αμετάβλητα, στην ίδια στήλη: «Πολιτισμός, Πληροφορία, Χώρος-χρόνος, Ομοιότητα-διαφορά» τα οποία ουσιαστικά θα πρέπει να αναφέρονται σε πολιτισμικά και δια-πολιτισμικά στοιχεία των περιεχομένων μάθησης (ό.π.: 3778-79). Οι γενικοί στόχοι εξειδικεύονται με αναφορά σε στάσεις και αξίες: *«Να αναπτύσσουν τη δυνατότητα πρόσληψης του αξιακού περιεχομένου των μηνυμάτων του ομιλούντος, ανάλογα με τις πραγματολογικές και σημασιακές αποχρώσεις του λόγου του»*. Εφόσον, όπως είδη αναφέρθηκε, η προσέγγιση είναι κειμενοκεντρική, οι αξίες θα πρέπει να εντοπίζονται στα κείμενα των βιβλίων.

Στους ειδικούς σκοπούς του ΑΠΣ υπάρχουν ανάλογες αναφορές. Ενδεικτικά σημειώνουμε ότι επιδιώκεται οι μαθητές/τριες

να συνειδητοποιήσουν τη σημασία του λόγου για τη συμμετοχή στην κοινωνική ζωή ... με κριτική και υπεύθυνη στάση για τα ζητήματα της εθνικής τους καθώς και της παγκόσμιας κοινότητας... Να εκτιμήσουν τη σημασία της γλώσσας ως βασικού φορέα της έκφρασης και του πολιτισμού κάθε λαού. Να κατανοήσουν ότι οι αλληλοεπιδράσεις των λαών αποτυπώνονται και στη γλώσσα τους... Να σέβονται τη γλώσσα κάθε λαού, ως βασικό στοιχείο του πολιτισμού τους και να προετοιμάζονται να ζήσουν ως πολίτες σε μια πολυπολιτισμική Ευρώπη... (ό.π.: 3779-80),

στόχος που δεν πραγματώνεται σε επίπεδο γλωσσικής παιδείας αφού εκτός από αυτή την αναφορά δεν εντοπίζονται ανάλογες στα περιεχόμενα των εγχειριδίων του/της μαθητή/τριας και μάλιστα με σημείο αναφοράς τη σύνθεση του μαθητικού δυναμικού των ελληνικών σχολείων.

2.2.β. Βιβλία για τον/την εκπαιδευτικό: δια-πολιτισμικές αναφορές

Στα βιβλία για τον/την εκπαιδευτικό τα σημεία που θεωρούμε ότι έχουν διαπολιτισμική κατεύθυνση εντοπίζονται στην επιλογή των θεματικών ενοτήτων. Στο βιβλίο της Α΄ τάξης δεν υπάρχουν σχετικές ρητές ούτε έμμεσες αναφορές. Στο βιβλίο της Β΄ τάξης εντοπίζονται αξιοποιήσιμες αναφορές στους σκοπούς των επί μέρους ενοτήτων, κυρίως με σημείο αναφοράς την Ελλάδα, όπως για παράδειγμα: να προβληματιστούν οι μαθητές/τριες για σύγχρονα κοινωνικά προβλήματα, να αναζητήσουν τα αίτια και να διατυπώσουν προτάσεις αντιμετώπισης (Αγγελάκος, Κατσαρού, Μαγγανά, Βερούτσου, 2006: 83). Είναι προφανές ότι η ικανοποίηση διαπολιτισμικών στόχων συναρτάται με τον βαθμό διαπολιτισμικής ετοιμότητας του/της εκπαιδευτικού της κάθε τάξης. Στο βιβλίο για τον/την εκπαιδευτικό της Γ΄

Γυμνασίου είναι εμφανής η διαφορετική αντίληψη για την επιλογή των κειμενικών περιεχομένων αφού στην εισαγωγή ως παράγοντες αναφέρονται η συγχρονία και η διαχρονικότητα των θεμάτων στη βάση μιας προσδοκώμενης διαλεκτικής σχέσης με τον/τη μαθητή/τρια αναγνώστη/τρια (Κατσαρού, Μαγγανά, Σκιά, Τσέλιου, Νικόπουλος, 2006: 13) και με σαφή την πρόθεση να ικανοποιηθούν στόχοι διαπολιτισμικής εκπαίδευσης στις συγκεκριμένες αναφορές κάθε θεματικής ενότητας. Ενδεικτικά σημειώνουμε: η Ελλάδα, η θέση της στον σύγχρονο κόσμο, η συμβολή της στον παγκόσμιο πολιτισμό (ό.π.: 27), η πολυσημία της γλώσσας, η επικοινωνία στον χωροχρόνο (ό.π.: 37), η διαχείριση της ετερότητας (ό.π.: 47) κ. ά.

2.2.γ. Διαπολιτισμικές αναφορές στα βιβλία του μαθητή

Υπόθεση της έρευνας

Τα σχολικά εγχειρίδια και ειδικότερα αυτά της γλωσσικής διδασκαλίας θεωρείται ότι λειτουργούν ως φορείς πολιτισμικών στοιχείων. Τα βιβλία Νεοελληνική Γλώσσα για το Γυμνάσιο απευθύνονται στο σύνολο των μαθητών/τριών ανεξάρτητα από την εθνική, γλωσσική-πολιτισμική τους ταυτότητα και επομένως θα πρέπει να περιλαμβάνουν στα περιεχόμενά τους τόσο στοιχεία του ελληνικού πολιτισμού όσο και στοιχεία άλλων πολιτισμών⁹. Το αν αυτοί οι άλλοι πολιτισμοί συνδέονται με τις περιπτώσεις ετερότητας στα ελληνικά Γυμνάσια μένει να αποδειχθεί από την έρευνα¹⁰.

9. Συμφωνούμε με την άποψη του Χατζησαββίδη ότι η διαπολιτισμικότητα στη γλωσσική διδασκαλία θα πρέπει να αναθεωρηθεί αναφορικά με το μεθοδολογικό πλαίσιο και το διδακτικό υλικό το οποίο θα «πρέπει να δίνει στοιχεία από πολλούς πολιτισμούς, γνωστά ή άγνωστα στους μαθητές, τα οποία θα γίνονται στη διδασκαλία αντικείμενο επεξεργασίας και νοηματοδότησης» Χατζησαββίδη, Σ. (2001). Γραμματισμός, Διαπολιτισμικότητα και επικοινωνία στη διδασκαλία της ελληνικής ως δεύτερης γλώσσας σε αρχάριους μαθητές, στον τόμο Π. Γεωργογιάννη (επιμ.) *Η ελληνική ως δεύτερη ή ξένη γλώσσα: μια διαπολιτισμική προσέγγιση*. Πάτρα: Κέντρο Διαπολιτισμικής Εκπαίδευσης, τόμος Ι, σ. 125-142.

10. Προκειμένου να οριστούν τα κριτήρια διαμόρφωσης των κατηγοριών για τα ευρήματα της έρευνας, υιοθετήθηκε για τις ανάγκες της εργασίας ο ορισμός που διατυπώνει τη θέση ότι ο πολιτισμός περιλαμβάνει:

ολόκληρο το πλέγμα των πνευματικών, υλικών, διανοητικών και συναισθηματικών χαρακτηριστικών που διακρίνουν μία κοινωνία ή μία κοινωνική ομάδα και αποτελούν τα στοιχεία της πολιτισμικής κληρονομιάς της. Σ' αυτά περιλαμβάνονται τρόποι ζωής, παραδόσεις, αντιλήψεις, τέχνες και γράμματα, και ότι στο σύστημα των ηθικών αξιών τους εντάσσονται τα θεμελιώδη Δικαιώματα του Ανθρώπου. Περιλαμβάνει τόσο τον επίσημο όσο και τον λαϊκό πολιτισμό και δεν περιορίζεται στην υπάρχουσα πολιτισμική κληρονομιά, αλλά εμπλουτίζεται συνεχώς από τη Μνήμη και τη Δημιουργικότητα. Δεν είναι εσωστρεφής αλλά γονιμοποιείται από τις έξωθεν πολιτισμικές αλληλεπιδράσεις. Ακόμα, ο πολιτισμός

Μεθοδολογία της έρευνας

Για τον εντοπισμό δια-πολιτισμικών στοιχείων στα εγχειρίδια της Νεοελληνικής Γλώσσας για το Γυμνάσιο θεωρήθηκε ως καταλληλότερη η μέθοδος της σύζευξης του ποσοτικού και του ποιοτικού παραδείγματος ανάλυσης περιεχομένου¹¹. Επιχειρήθηκε επίσης η ερμηνεία των ποσοτικών δεδομένων στο πλαίσιο κανόνων της ερμηνευτικής μεθόδου στο μέρος της ποιοτικής ανάλυσης¹².

Ορισμός θεματικών κατηγοριών

Οι θεματικές κατηγορίες προέκυψαν επαγωγικά.¹³

συνδέεται με μία δυναμική σχέση με την Παιδεία, μέσω της ελευθερίας της έκφρασης, της ελευθερίας της συμμετοχής και της ελεύθερης διακίνησης προσώπων, επιστημονικών γνώσεων και πολιτισμικών δημιουργημάτων.

(Μπαλασσά, <http://www.libver.gr:4551/documents/balassa.doc>).

11. Η ποσοτική ανάλυση περιεχομένου αναλύει την παρουσία ή την απουσία ιδιαίτερων λέξεων, μηνυμάτων ή και εικόνων που προκύπτουν από το περιεχόμενο του κειμένου. Η ποιοτική ανάλυση περιεχομένου, αναλύει και ερμηνεύει τα ευρήματα με βάση το τι λέγεται (το φανερό) και το πώς λέγεται (το λανθάνον) ή και το τι (και γιατί) δε λέγεται, κυρίως με σημείο αναφοράς τη θέση του ευρήματος στο υπό έρευνα υλικό και την προθετικότητα του πομπού (ομάδα σύνταξης και πολιτική περιρρέουσα ατμόσφαιρα) (Berelson, 1952: 21; Holsti, 1968: 601). Εφαρμόστηκε η πορεία: καθορισμός του θέματος, των μονάδων δειγματοληψίας (κείμενο ρηματικό, πολυτροπικό, παράγραφος, πρόταση, φράση, λέξη, εικόνα: φωτογραφία, σκίτσο), η αποδελτίωση του ερευνώμενου υλικού (η αποδελτίωση έγινε με βάση σημασιολογικά και όχι γραμματικά ή συντακτικά κριτήρια), η κωδικοποίηση των ευρημάτων (δημιουργήθηκε σύστημα θεματικών κατηγοριών) και η ανάλυσή τους (Μπονίδης, 2004: 50-55).

12. Σε σημαντικό αριθμό ερευνών σχολικών εγχειριδίων χρησιμοποιείται, κατά δήλωση των ερευνητών, η ερμηνευτική μέθοδος. Φαίνεται, ωστόσο, ότι συνήθως, ακολουθείται μία μεθοδολογία, η οποία περιέχει στοιχεία της ιστορικής, της φαινομενολογικής και της ερμηνευτικής μεθόδου (ό.π, Μπονίδης: 84).

13. **-Ελλάδα** (γεωφυσικός χώρος-περιβάλλον): περιλαμβάνει αναφορές στην Ελλάδα ως χώρα, ως τόπο με κύριο κριτήριο ότι ως χώρος είναι στοιχείο του ελληνικού πολιτισμού.

-Ελληνικός πολιτισμός (μνημεία-ιστορία-παραδόσεις-καθημερινότητα): περιλαμβάνει αναφορές στον ελληνικό πολιτισμό με βάση τον ορισμό που υιοθετήθηκε για τις ανάγκες της εργασίας, σε μία διαχρονική και συνάμα συγχρονική του διάσταση.

-Θρησκεία: ορθόδοξος χριστιανισμός: περιλαμβάνει αναφορές στην ορθόδοξη χριστιανική θρησκεία είτε πρόκειται για συμπεριφορά πιστών και κοινωνικές ή θεσμικές πρακτικές είτε για στοιχεία πολιτισμού που παρήγαγε (αρχιτεκτονική, μνημεία κλπ.).

-Ελληνες λογοτέχνες, ζωγράφοι, συγγραφείς (επιστήμονες, δημοσιογράφοι κ.ά.): καταγράφονται ονόματα «διάσημων» Ελλήνων/ίδων.

-Άλλες χώρες, άλλοι λαοί-πολιτισμοί: καταγράφονται ονόματα και αναφορές σε χώρες, σε λαούς και τον πολιτισμό τους. Για το βιβλίο της Α΄ Γυμνασίου περιλαμβάνονται και οι 2 αναφορές σε άλλες θρησκείες. Ο μικρός αριθμός δεν επιτρέπει τη δημιουργία θεματικής κατηγορίας.

-Ξένοι λογοτέχνες, ζωγράφοι, συγγραφείς (επιστήμονες, δημοσιογράφοι κ.ά.): στη θεματική αυτή κατατάσσονται αναφορές σε ονόματα «διάσημων» ή λιγότερο διάσημων ξένων. Δεν έχει εντοπιστεί καμία αναφορά προσώπου που η καταγωγή και η δράση του να εντάσσονται

B. ΤΑ ΕΥΡΗΜΑΤΑ

B.1. Τα διαπολιτισμικά στοιχεία των περιεχομένων του βιβλίου Νεοελληνική Γλώσσα για την Α΄ Γυμνασίου.

Πίνακας 2: Ευρήματα εγχειριδίου Α΄ Γυμνασίου

Είδος Αναφοράς	Θεματική Κατηγορία	Σύνολο	Φωτογραφία -πινάκας	Κείμενο	Παράγραφος	Πρόταση	Φράση	Λέξη	Σύνολο Αναφορών	Ποσοτό
		Συχνότητα								Ποσοτό
1	Ελλάδα (γεωγραφικός χώρος-περιβάλλον)	2	2	7	-	1	1	1	14	6,43%
2	Ελληνικός πολιτισμός, μνημεία-Ελληνική ιστορία-καθημερινότητα	-	7	29	-	9	-	3	48	22%
3	Θρησκεία: ορθόδοξος χριστιανισμός	1	1	-	1	5	1	3	12	5,5%
4	Έλληνες λογοτέχνες, ζωγράφοι, συγγραφείς (επιστήμονες, δημοσιογράφοι κ.ά.)	-	-	-	-	-	-	29	29	13,3%
5	Άλλες χώρες, άλλοι λαοί-πολιτισμοί	-	1	21	2	6	-	5	35	16,05%
6	Άλλες θρησκείες	-	-	-	-	-	-	-	-	-
7	Ξένοι λογοτέχνες, ζωγράφοι, συγγραφείς (επιστήμονες, δημοσιογράφοι κ.ά.)	-	1	2	-	1	-	10	14	6,43%
8	Ο «άλλος»	-	-	2	-	5	-	1	8	3,7%
9	Παγκόσμια προβλήματα	1	-	6	4	1	1	-	13	5,96%
10	Παγκόσμια συνεργασία	-	-	6	-	2	1	-	9	4,12%
11	Παγκόσμιος πολιτισμός	-	-	1	1	2	-	-	4	1,83%
12	Γλώσσες-επικοινωνία	-	-	2	1	5	-	6	14	6,43%
13	Κοινωνική δομή-αξίες	-	-	6	1	3	2	-	12	5,5%
14	Πόλεμος-Ειρήνη	-	1	3	-	2	-	-	6	2,75%
Σύνολο ανά μονάδα καταγραφής		4	13	85	10	42	6	58	218	100%
Ποσοστό		1,83 %	5,96 %	39 %	4,6 %	19,26 %	2,75 %	26,6 %	100 %	

στον Παρευξείνιο και τον βαλκανικό χώρο από τους οποίους προέρχεται μεγάλος αριθμός μαθητών στα ελληνικά Γυμνάσια.

-Ο «άλλος»: πρόκειται για τη θεματική ενότητα η οποία καταγράφει τις αναφορές στην ετερότητα.

-**Παγκόσμια προβλήματα**: στην ενότητα κατατάσσονται αναφορές σε προβλήματα που απασχολούν τη διεθνή κοινότητα.

-**Παγκόσμια συνεργασία**: πρόκειται για θεματική ενότητα η οποία περιλαμβάνει αναφορές σε κάθε περίπτωση συνεργασίας λαών, κρατών κλπ., διεθνείς οργανισμούς, οργανώσεις κ.ά.

-**Παγκόσμιος πολιτισμός**: καταγράφονται αναφορές σε πολιτισμικά στοιχεία τα οποία δεν αφορούν συγκεκριμένο/ους πολιτισμό/ους αλλά την ανθρωπότητα γενικά.

-**Γλώσσες-επικοινωνία**: αφορά αναφορές στην ελληνική και σε ξένες γλώσσες ως εργαλείων-κωδικών επικοινωνίας.

-**Κοινωνική δομή-αξίες**: πρόκειται για μία σημαντική θεματική ενότητα στην οποία κατατάσσονται αναφορές σε αξίες, αφού η έννοια του διαπολιτισμού ορίζεται με βάση ένα αξιακό πλαίσιο. Η διευκρινιστική υποκατηγορία *κοινωνική δομή* επελέγη για να δηλώσει ότι την εργασία ενδιαφέρουν οι αναφορές που αφορούν τη διαχείριση της ετερότητας και επομένως σε επίπεδο κοινωνικών συγκείμενων.

-**Πόλεμος-Ειρήνη**: καταγράφονται αναφορές σε καταστάσεις πολεμικών συγκρούσεων ή αξιολογικές κρίσεις για τον πόλεμο και την ειρήνη.

1. Ελλάδα (γεωφυσικός χώρος-περιβάλλον)

Οι αναφορές στην Ελλάδα ως γεωφυσικό χώρο είναι 12. Υπάρχουν φυσικά πολύ περισσότερες αλλά έχουν καταταγεί σε άλλες θεματικές ανάλογα με το κεντρικό σημείο αναφοράς τους. Η Αθήνα ως απλή αναφορά στην έναρξη επιστολής (σ. 13), η πλατεία Κάνιγγος ως πλαίσιο για το φροντιστήριο γερμανικών (29) και η Λιβαδειά της Βοιωτίας ως πόλη διαμονής ενός επιστολογράφου (32) δίνουν τη θέση τους σε αρκετά λεπτομερείς αναφορές στη Λήμνο (155, 156), στη Μυτιλήνη (44, 152), στο Πήλιο (157), στην Κόρινθο (154-155), στη Μάνη (150) μέσα από δημοσιογραφικά και λογοτεχνικά κείμενα. Κυριαρχεί η σύγχρονη ζωή των τόπων και των ανθρώπων τους με αναφορές και συνδέσεις με την ιστορία και το πολιτιστικό παρελθόν.

2. Ελληνικός πολιτισμός, μνημεία-Ελληνική ιστορία-καθημερινότητα

Πρόκειται για τη θεματική ενότητα με τα περισσότερα ευρήματα, όπως αναμενόταν και με βάση το ΑΠΣ και ΔΕΠΠΣ και τους τίτλους των ενοτήτων του βιβλίου. Υπάρχουν αρκετές αναφορές στην αρχαιότητα και την ομηρική εποχή (19, 48) τόσο σε επίπεδο πνευματικών δημιουργιών (π.χ. Ομήρου Οδύσσεια, ραψωδία ε, στ 313-326, 50) όσο και στην καθημερινότητα π.χ. των ηρώων της Ιλιάδας (155) και στα κατασκευαστικά επιτεύγματα των Κορινθίων (*για πρώτη φορά στην Ελλάδα ναυπηγήθηκαν τριήρεις...* 154), αλλά, κυρίως, σε επίπεδο μουσειακής προσέγγισης μνημείων της εποχής. Οι Ολυμπιακοί Αγώνες συνδέουν την αρχαιότητα με το σήμερα, όπου κυριαρχούν αναφορές στο Σπύρο Λούη. Είναι μόνο δύο οι ιστορικές αναφορές, σε δεύτερο επίπεδο, σε κείμενα που παρουσιάζουν τη Μάνη του σήμερα (150) και σχολική επετειακή εκδήλωση (82-83). Ως φτωχές μπορούν να χαρακτηρισθούν και οι αναφορές στο λαϊκό πολιτισμό και την παράδοση (4): δύο λεκτικές σε μουσική, τοπικούς χορούς ήθη, έθιμα (σ. 160-161, 150) και δύο στον Καραγκιόζη (125-126, 87). Η σύγχρονη Ελλάδα και ο πολιτισμός της χαρτογραφούνται με θετικό πρόσημο σε δράσεις στο χώρο της μουσικής (106), του θεάτρου (95, 96, 97), του κινηματογράφου (66), της ζωγραφικής (109) με πλαίσιο το σχολικό πρόγραμμα. Είναι η Ελλάδα που δημιουργεί διατροφική κουλτούρα (57, 60-61) και από τη σύγχρονη ιστορία της φαίνεται να τιμά μέσα από δύο αναφορές το Πολυτεχνείο (29, 32) και με ένα κείμενο το ευρωπαϊκό κύπελλο ποδοσφαίρου (129). Αντιμετωπίζει αρκετά προβλήματα περιβαλλοντικού κόστους μεταφορών (54) ενώ η διαφώτιση των πολιτών περιορίζεται στην εκφώνηση μιας άσκησης. Τα Ελληνόπουλα, που λίγο τρελαίνονται με τα μαθήματα και με τον Οδυσσέα και τη Ναυσικά ανάμεσα στα άλλα (18), είναι παχύσαρκα αλλά το πρόβλημα μεγενθύνεται σε αντιπαράθεση με την παράλληλη αναφορά στα υποσιτιζόμενα παιδιά της Ασίας (55).

3. Θρησκεία: ορθόδοξος χριστιανισμός

Οι περισσότερες αναφορές αφορούν τις επιρροές της θρησκείας στην καθημερινότητα των Ελλήνων ορθοδόξων. Είναι μάλλον ενταγμένες σε ευρύτερα νοηματικά πλαίσια και αποτελούν στοιχεία της κατά περίπτωση αφηγηματικής ή περιγραφικής «σκηνοθεσίας»: π.χ. τα γλυκά των Χριστουγέννων (78), το τραπέζι της Καθαρής Δευτέρας (79), ακόμα και το άναμμα των καντηλιών και ο εκκλησιασμός (51, 40), ο αγιασμός και η σχολική προσευχή (10, 30). Οι ναοί είναι σκηνογραφικά στοιχεία και μόνο στο κείμενο «Η Καπνικαρέα» καταγράφεται η σημερινή πραγματικότητα: *...σύμβολο μιας άλλης εποχής...τόπος συνάντησης και ξεκούρασης για τους περαστικούς, χώρος συγκέντρωσης και προσευχής για τους πιστούς...αγαπημένη εκκλησία παλαιότερων και νεότερων, αδιάφορη για άλλους...*(152), αν και η αναφορά στο σύνολό της ως προς το ύφος δεν παραπέμπει σε Ενημερωτικό φυλλάδιο Υπουργείου Πολιτισμού.

4. Έλληνες λογοτέχνες, ζωγράφοι, συγγραφείς (επιστήμονες, δημοσιογράφοι κ.ά.)

Στη θεματική κατατάχτηκαν τα ονόματα 4 εκπροσώπων της αρχαίας ελληνικής γραμματείας, 5 λογοτεχνών της περιόδου τέλη 19^{ου} αρχές 20^{ου} αιώνα, 8 σύγχρονων, 4 ζωγράφων και 2 γελοιογράφων.

5. Άλλες χώρες, άλλοι λαοί-πολιτισμοί

Οι χώρες που αναφέρονται είναι αρκετές. Πρόκειται για 32 αναφορές. Οι περισσότερες αφορούν: τις ΗΠΑ, την Αγγλία, τη Ρωσία, την Ιταλία, την Ισπανία και τη Γαλλία. Κινούνται από το επίπεδο της απλής αναφοράς στο πλαίσιο ενός ταξιδιού ή του Ευρωπαϊκού Πρωταθλήματος Ποδοσφαίρου που κέρδισε η Ελλάδα μέχρι τις πολιτιστικές ανταλλαγές και συνεργασίες, π.χ. Μόσχα, συναυλίες εφήβων με τη συμμετοχή και Ελλήνων (60) και την αναφορά σε διάσημα μουσεία (100). Θετικές εικόνες της καθημερινότητας (Αλεξάνδρεια), παράδοση (Ολλανδία), αθλητισμός (Μεξικό, Καναδάς, Κίνα), φεστιβάλ γλωσσών-επικοινωνίας (Μονς, Βέλγιο) είναι κάποιες από τις αναφορές. Σημειώνουμε ειδικότερα:

- το κείμενο για τα Μουσεία του κόσμου όπου υπογραμμίζεται η έκθεση ευρημάτων από την αρχαία Ελλάδα, Ρώμη και Αίγυπτο σε μουσεία άλλων χωρών αναδεικνύοντας το πρόβλημα (100)

- το κείμενο για την παραβίαση της διεθνούς νομοθεσίας για την προστασία των φαλαινών από την Ιαπωνία (49)

- το κείμενο για την παιδική παχυσαρκία (60).

7. Ξένοι λογοτέχνες, ζωγράφοι, συγγραφείς (επιστήμονες, δημοσιογράφοι κ.ά.)

Οι περισσότερες αναφορές αφορούν συγγραφείς, κυρίως λογοτέχνες (41, 49 κλπ.). Ακολουθούν ξένες ταινίες και ηθοποιοί (83, 94, 121), ένας ζωγράφος (101), ένας γελοιογράφος (74) και ένας μουσικός (160).

8. Ο «άλλος»

Αν και πρόκειται για μόλις επτά ευρήματα επιλέξαμε να σχηματίσουμε κατηγορία επειδή θεωρούμε τη διερεύνηση του τρόπου παρουσίασης της ετερότητας ως πολύ σημαντική. Οι αναφορές είναι γραμμικές χωρίς διαπραγμάτευση του «άλλου». Στο σχολικό περιβάλλον εμφανίζεται ως δεδομένη η απόλυτη ενσωμάτωση του εθνικού «άλλου»:...*Φέτος ήρθες στο σχολείο; Από ποια χώρα είσαι; Είμαι από την Πολωνία αλλά πήγαινα στο 3^ο Δημοτικό σχολείο* (29). Το ίδιο συμβαίνει και στην καθημερινότητα των παιδιών στην Πόλη: ...*η παιδική μου φίλη Σαϊμέ...*(66), ενώ είναι δυσκολότερη για τους «εσωτερικούς μετανάστες»:...*δεν ξέρω κανέναν εδώ... είμαι σαν βλαχαντερό...*(10).

9. Παγκόσμια προβλήματα

Αναφορές στο οικολογικό πρόβλημα είναι οι συχνότερες: κυκλοφοριακό, ρύπανση, εξάντληση των φυσικών πόρων ενέργειας, έμβια προς εξαφάνιση (49, 147 κ.α.). Ακολουθούν οι κίνδυνοι της υγείας λόγω διατροφής (60, 76) και εξαρτησιγόνων ουσιών (76, 135). Ως παγκόσμιο πρόβλημα κατατίθεται και η μη επιστροφή μουσειακών εκθεμάτων στις χώρες όπου ανήκουν (100). Ιδιαίτερη είναι η αναφορά στο ρόλο των ΜΜΕ και στην *πλαστή εικόνα του κόσμου* που παρουσιάζουν (122). Οι αναφορές κρίνονται ως θετικές, κυρίως, επειδή αρκετές εντάσσονται στις ασκήσεις και έτσι ενεργοποιούν τον/τη μαθητή/τρια. Ως αρνητική κρίνεται η λεπτομερής περιγραφή ηλεκτρονικού πολεμικού παιχνιδιού για το οποίο διατυπώνονται θετικά σχόλια στο επίπεδο της τεχνολογίας και το οποίο συνοδεύεται από ανάλογες ασκήσεις (101-102).

10. Παγκόσμια συνεργασία

Οι συνεργασίες καταγράφονται σε διαφορετικά επίπεδα. Στο πλαίσιο της Ε.Ε. οργανώνονται εκδηλώσεις για το Ευρωπαϊκό Έτος Γλωσσών για την ανάδειξη του γλωσσικού πλουραλισμού (140). Ο αθλητισμός αποτελεί σημαντικό πεδίο συνεργασιών: Ο.Α. (131-132, 136), Ευρωπαϊκό Πρωτάθλημα Ποδοσφαίρου (129), υγεία (Παγκόσμιος Οργανισμός Υγείας, 79). Αναφέρονται και ο αριθμητικός κώδικας, ο μουσικός κώδικας, τα αρχαία ελληνικά (!), Κ.Ο.Κ. (Διάφοροι κώδικες στη ζωή μας, 12). Οι αναφορές ολοκληρώνονται με τη διεθνή νομοθεσία, τη Διεθνή Επιτροπή για τις φάλαινες και την GREENPEACE (49).

11. Παγκόσμιος πολιτισμός

Στο συγκεκριμένο βιβλίο οι αναφορές είναι μόνο τέσσερις: Η ανακάλυψη τρόπων επικοινωνίας και του αλφαβήτου-της γραφής μονοπωλούν τα περιεχόμενα της θεματικής (11)

12. Γλώσσες-επικοινωνία

Τα ευρήματα αναφέρονται στη σπουδαιότητα της γνώσης των γλωσσών *είτε για επαγγελματικούς λόγους είτε για λόγους προσωπικής ανάπτυξης είτε ανοίγματος στους άλλους* (140). Οι μαθητές/τριες φαίνεται να έχουν πεισθεί ότι για την κοινωνική τους ένταξη πρέπει να μάθουν *τουλάχιστον δύο ξένες γλώσσες* (18). Τα αγγλι-

κά και τα γερμανικά αναφέρονται ως γλώσσες που μαθαίνουν τα Ελληνόπουλα. Η ελληνική γλώσσα χαρακτηρίζεται μέσα από ένα χιουμοριστικό κόμικ ως πολύ πλούσια (πολυσημία λέξεων, 74), σε άσκηση ανατίθεται έρευνα σχετική με τους δημοσιογράφους που τη χρησιμοποιούν ορθότερα (30), το διαδίκτυο αποτελεί μία ιδιαίτερη χρήση της/των γλώσσας/ών (27). Σε αρκετά κείμενα υπάρχουν ξενικοί όροι (162), δάνειες λέξεις, λέξεις ξένων γλωσσών (70-71). Καμία αναφορά σε γλώσσες των χωρών προέλευσης μεγάλου αριθμού μαθητών/τριών των ελληνικών Γυμνασίων!

13. Κοινωνική δομή-αξίες

Οι αναφορές δεν είναι ικανοποιητικές ποσοτικά και ποιοτικά. Η αξία της προστασίας του περιβάλλοντος και της χρηστής διαχείρισης των φυσικών πόρων (54, 56) αναφέρονται μάλλον ουδέτερα και γραμμικά. Ο σεβασμός του «άλλου» εντοπίζεται σε 4 αναφορές, έμμεσες ως προς το ζητούμενο: η παιδική φίλη Σαϊμέ του μειονοτικού Έλληνα στην Πόλη (66), οι μικρές, Πολωνέζα και Γαλλίδα, μαθήτριες σε ελληνικά σχολεία (26, 29), όπου ονόματα και επίθετα προσδιορίζουν τον εθνικά διαφορετικό χωρίς ιδιαίτερους προσδιορισμούς. Άμεσες είναι οι αναφορές σε δελτίο της ΟΑΜΕ για την αξία της παιδείας (23), για την ελευθερία, το ψωμί και την παιδεία σε πολυτροπικό κείμενο το οποίο δημιουργούν μαθητές για την επέτειο Πολυτεχνείου (32). Σε σχολικό περιβάλλον και πάλι τονίζεται η αξία της φιλοπατρίας κατ' αναλογία προς την αγάπη και τον σεβασμό προς τους γονείς και με την εγκυρότητα του πλατωνικού λόγου (12), η αξία της ελευθερίας σε παράσταση για την εθνική επέτειο της 25ης Μαρτίου όπου το συνολικά χιουμοριστικό αφηγηματικό περιβάλλον αποδυναμώνει την αναφορά (82) και η πειθαρχία η οποία επιβάλλεται με πρακτικές ετερόνομης ηθικής (10) από τον Γυμνασιάρχη.

14. Πόλεμος-Ειρήνη

Η εκπαίδευση για την ειρήνη¹⁴ αποτελεί σημαντικό πεδίο εκπαιδευτικής στοχοθεσίας και τα ευρήματα της θεματικής αυτής μπορούν να την υποστηρίξουν διδακτικά. Οι αναφορές στον πόλεμο εμφανίζονται ως στοιχείο του παρελθόντος. Οι αρχαίοι Κορίνθιοι κατασκεύαζαν πολεμικά πλοία (154-155), στη διάρκεια των Ο. Α. υπήρχε ιερή εκεχειρία (124). Στο σήμερα μικροί φουστανελάδες δραματοποιούν σκηνές της ελληνικής επανάστασης (82-83) και οι αναγνώστες του βιβλίου βλέπουν πίνακα του Βρυζάκη με ανάλογο θέμα (121: πολεμική σκηνή). Έξω από τον ελλαδικό χώρο ο πόλεμος έχει μεταφερθεί στην προστασία του περιβάλλοντος (49) αλλά και στη ...διαπαιδαγώγηση παιδιών και εφήβων (101-102). Πρόκειται

14. Ενδεικτική βιβλιογραφία για τον ορισμό της Παιδαγωγικής της ειρήνης: Μαρκαντώνης, Ι. (1977). *Παιδεία Ειρήνης*. Αθήνα. Harwood, D. (1987). *Peace Education in Schools. Teaching Politics*, V. 16, N. 2. pp. 149-152. Άχλης, Ν. (1989). Η Παιδαγωγική της Ειρήνης, στην *Παιδαγωγική Ψυχολογική Εγκυκλοπαίδεια*, τ. 3. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα. σσ. 1659-1663.

για το κείμενο Ένα παιχνίδι...της Νέας Τάξης στο οποίο λεπτομερειακά παρουσιάζεται ο σχεδιασμός και η λειτουργία ηλεκτρονικού παιχνιδιού με τη χρήση όπλων και συγκρούσεων. Οι θετικές αξιολογικές κρίσεις που διατυπώνονται για...την αποτελεσματικότητα του εργαλείου δεν αποδομούνται στη συνέχεια μέσα από ερωτήσεις ή δραστηριότητες κριτικού γραμματισμού.

Πίνακας 3: Ευρήματα εγχειριδίου Β΄ Γυμνασίου

Οι θεματικές κατηγορίες σχεδόν ταυτίζονται με αυτές του πρώτου βιβλίου. Οι μόνες διαφοροποιήσεις σημειώνονται στην κατηγορία Πόλεμος-Ειρήνη η οποία αντικαθίσταται από την ενότητα Σχολείο και στις ενότητες Άλλες θρησκείες και Γλώσσες-επικοινωνία για τις οποίες εντοπίστηκαν από 1 ή δύο αναφορές οι οποίες εντάχθηκαν σε συγγενείς θεματικές. Η σύντομη παρουσίαση των ευρημάτων θα επικεντρωθεί κυρίως σε ομοιότητες και διαφορές με αυτές του βιβλίου της Α΄ τάξης λόγω του περιορισμού της έκτασης του κειμένου.

Είδος Αναφοράς	Σύντομο	Φωτογραφία	Κείμενο	Παράγραφος	Πρόταση	Φράση	Λέξη	Σύνολο Αναφορών	Ποσοστά
Θεματική Κατηγορία	Συχνότητα								
1 Ελλάδα (γεωφυσικός χώρος-περιβάλλον)	1	-	3	1	1	-	3	9	5,05%
2 Ελληνικός πολιτισμός, μνημεία-Ελληνική ιστορία-καθημερινότητα	-	-	16	1	14		1	32	17,98%
3 Θρησκεία: ορθόδοξος χριστιανισμός	-	1	2	-	2	-	2	7	3,93%
4 Έλληνες λογοτέχνες, ζωγράφοι, συγγραφείς (επιστήμονες, δημοσιογράφοι κ.ά.)	-	-	1	-	1	1	25	28	15,73%
5 Άλλες χώρες, άλλοι λαοί-πολιτισμοί	-	1	1	-	5	1	3	11	6,18%
6 Ξένοι λογοτέχνες, ζωγράφοι, συγγραφείς (επιστήμονες, δημοσιογράφοι κ.ά.)	-	-	2	-	2	1	13	18	10,11%
7 Ο «άλλος»	-	-	2	-	6	-	-	8	4,5%
8 Παγκόσμια προβλήματα	-	-	12	1	2	-	-	15	8,42%
9 Παγκόσμια συνεργασία	-	-	1	2	2	-	2	7	3,93%
10 Παγκόσμιος πολιτισμός	-	-	-	-	3	-	-	3	1,68%
11 Κοινωνική δομή-αξίες	-	1	11	2	9	1	2	26	14,6%
12 Σχολείο	-	-	7	-	7	-	-	14	7,86%
Σύνολο ανά μονάδα καταγραφής	1	3	58	7	54	4	51	178	100%
Ποσοστό	0,57 %	1,68 %	32,58 %	3,94 %	30,34 %	2,24 %	28,65 %	100 %	

1. Ελλάδα (γεωφυσικός χώρος-περιβάλλον)

Οι σχετικές αναφορές είναι 9. Η Ελλάδα «συστήνεται» ως χώρος με έναν χάρτη-σκίτσο ο οποίος «ζουμάρει» στην Αστυπάλαια (14), αποτελεί πεδίο έρευνας στο πλαίσιο άσκησης (25), εκπροσωπείται σε λέξεις: Κυκλάδες, Πλάκα-Ψυρρή (16,

22), και αναδεικνύεται με περιγραφές: Αστυπάλαια, Γιάννενα, Πρέσπες (13,18, 21). Αποτελούν εκδοχές τουριστικής προβολής επιχειρώντας να αποδείξουν τη δημιουργική αναχώνευση στοιχείων περιβαλλοντικής κουλτούρας μέχρι σήμερα.

2. Ελληνικός πολιτισμός, μνημεία-Ελληνική ιστορία-καθημερινότητα

Η προσέγγιση του ελληνικού πολιτισμού στην ενότητα είναι διαχρονική και σύγχρονη στο επίπεδο της προβολής αξιών και της καθημερινής ζωής των απλών, κυρίως, ανθρώπων. Από τον αθλητισμό το ενδιαφέρον μετατοπίστηκε στο χτίσιμο της Ακρόπολης (81), στην εκπαίδευση στην αρχαία Αθήνα (58), στην καθημερινότητα της αγοράς στην αρχαία Μίλητο (83) (οι δύο τελευταίες αναφορές ανήκουν σε κείμενα ξένων συγγραφέων!). Οι μαθητές/τριες αναλαμβάνουν να συλλέξουν στα βιβλία ιστορίας στοιχεία για την εκπαίδευση στην αρχαία Ελλάδα και στο Βυζάντιο (από τις ελάχιστες αναφορές στην περίοδο). Η ιστορική συνέχεια μπορεί να ανιχνευτεί σε κείμενα σύγχρονης τοπιογραφίας (18, 21), στην πολυσημία λέξεων της ελληνικής γλώσσας (144: λεξικό Νέας Ελληνικής Γλώσσας, Γ. Μπαμπινιώτη, 1998: 6. ήλιος:....σχέδιο ή συμβολική αναπαράσταση του αστέρα αυτού....ο-της Βεργίνας...), στη συγκίνηση της συλλογικής μνήμης (11, 94). Υπάρχουν αρκετές αναφορές και στο σύγχρονο ελληνικό πολιτισμό: επαγγελματικός προσανατολισμός, ΜΜΕ, εκπαίδευση (ομιλία μαθήτριας στη Βουλή των εφήβων για τη γυναίκα) (85, 88, 129-130), άμεσες αναφορές στη λαϊκή κουλτούρα σε πλαίσιο διαμορφωμένης συμμετοχικής συμπεριφοράς (13, 22, 59). Η σημαντική διαφοροποίηση των ευρημάτων της ενότητας εντοπίζεται σε ομάδα έξι αναφορών οι οποίες παρουσιάζουν το «σκοτεινό» παρόν είτε ως καταγραφή της πραγματικότητας: πρωταθλητές στα τροχαία ατυχήματα (έλλειψη αντίστοιχης παιδείας, 101), γραφειοκρατία και έλλειψη συντονισμού με σημείο αναφοράς μετανάστρια (81) είτε ως διατύπωση αξιολογικών κρίσεων με εσωτερική οπτική-θέαση των Ελλήνων συγγραφέων: η έκπτωση της «φιλοξενίας» και της συμπεριφοράς των Ελλήνων στις τουριστικές περιοχές (12), η αλλαγή της νοοτροπίας που κατέστησε την Αθήνα απάνθρωπη πόλη....*Παραπονιόμαστε πως δε μας σέβονται οι ξένοι, πως δε μας εκτιμούν σαν λαό, αλλά αφού δε σεβόμαστε εμείς πρώτοι, ούτε ο ένας τον άλλο, ούτε τον τόπο μας, γιατί να μας σεβαστούν οι άλλοι;* (126), η ενασχόληση με τα τυχερά παιχνίδια (117). Οι συνοδευτικές εργασίες των κειμένων, εκτός από την περίπτωση της τελευταίας αναφοράς, δεν συνδέονται με το κειμενικό περιεχόμενο και τη διαπραγμάτευση των αναφερόμενων.

3. Θρησκεία: ορθόδοξος χριστιανισμός

Είναι χαρακτηριστικό ότι όλες οι αναφορές σε ζητήματα ορθοδοξίας πλην μιας ανήκουν σε κείμενα τα οποία δημοσιεύτηκαν σε περιοδικά και ενημερωτικά φυλλάδια για την τουριστική προβολή περιοχών της χώρας ως στοιχεία τοπικής ιστορίας-πολιτισμού και μάλιστα αφορούν κτίσματα ναών και βυζαντινές εικόνες (13, 18, 21). Διαφορετική είναι η προσέγγιση του διηγήματος του Αλ. Παπαδιαμάντη,

όπου ουσιαστικά καταγράφονται αποκλίσεις από το πλαίσιο των ηθικών αρχών της θρησκείας στην καθημερινότητα των ανθρώπων (116). Και στη θεματική αυτή οι ερωτήσεις και οι ασκήσεις που συνοδεύουν τα κείμενα δεν υποστηρίζουν τον «διάλογο» με τους/τις μαθητές/τριες αναγνώστες/ριες.

4. Έλληνες/ίδες λογοτέχνες, ζωγράφοι, συγγραφείς (επιστήμονες, δημοσιογράφοι κ.ά.)

Αναφέρονται 3 ζωγράφοι, 5 ηθοποιοί και ένας σκηνοθέτης, 4 πολιτικοί, 1 γελοιογράφος, 4 εκπρόσωποι του αρχαίου ελληνικού πολιτισμού και 12 συγγραφείς, οι περισσότεροι σύγχρονοι.

5. Άλλες χώρες, άλλοι λαοί-πολιτισμοί

Στη θεματική εντάχτηκαν απλές αναφορές σε χώρους ευρωπαϊκών πόλεων (112), στη Μπολόνια ως κέντρο των σύγχρονων καλλιτεχνών (74), στο Σαν Φρανσίσκο, την πόλη όπου υπάρχει το Μουσείο καλών Τεχνών (11). Λαοί και πολιτισμοί εκπροσωπούνται σε λίγες αναφορές: από το ιστορικό παρελθόν Πέρσες και Δαρείος (116) σε μία αναλογία σε διήγημα του Παπαδιαμάντη, στο ηλιακό ημερολόγιο των Ατζέκων (147), στο βασιλιά ήλιο, τον Λουδοβίκο, σε σελίδα λεξικού (144). Ονόματα χωρών συνδέονται με αρνητικά συγκείμενα: στη Γερμανία με τον χωρισμό ζευγαριού Ελλήνων μεταναστών, την επιστροφή στην Ελλάδα της κόρης τους και την εμπλοκή της με τα ναρκωτικά (121, 122), στην Αμερική με τον θάνατο πατέρα μόλις πληροφορείται την εκεί μετανάστευση της κόρης του (34), στην Πορτογαλία ως αρνητικό «εταίρο» της χώρας μας στην πρωτιά των τροχαίων ατυχημάτων (101). Πρόκειται για «τυχαίες» αναφορές ενταγμένες ως δευτερεύοντα στοιχεία στα κείμενα.

6. Ξένοι λογοτέχνες, ζωγράφοι, συγγραφείς (επιστήμονες, δημοσιογράφοι κ.ά.)

Οι περισσότερες αναφορές, 13, αφορούν συγγραφείς (μόνο 3 είναι λογοτέχνες ή δημιουργοί κόμικ). Αναφέρεται 1 ηθοποιός, 1 σκηνοθέτης, 1 μουσικό συγκρότημα, 1 αρχαιολόγος και 1 εφευρέτης.

7. Ο «άλλος»

Οι αναφορές, 8 συνολικά, είναι περισσότερο ουσιαστικές σε σχέση με ό,τι σημειώθηκε για το προηγούμενο εγχειρίδιο. Αφορούν την έννοια του ξένου, χωρίς προσδιορισμό της ετερότητας, από την αρχαιότητα (11, 12) μέχρι σήμερα με ένα κείμενο μετανάστριας στην Ελλάδα (81) και τη διατύπωση προβληματισμού για τον σεβασμό μεταξύ πλειονοτικής κοινότητας (γηγενείς) και ξένων (126) με σημείο αναφοράς την «αυτοκριτική»: *Παραπονιόμαστε πως δε μας σέβονται οι ξένοι, πως δε μας εκτιμούν σαν λαό, αλλά αφού δε σεβόμαστε εμείς πρώτοι, ούτε ο ένας τον άλλο, ούτε τον τόπο μας, γιατί να μας σεβαστούν οι άλλοι;* Ο «άλλος» οροθετείται ως ο θρησκευτικά, εθνικά, πολιτισμικά άλλος στο κείμενο για την ταινία πολιτική κουζίνα (94), ως θρησκευτικά, κυρίως, διαφορετικός έμμεσα σε κείμενο για τα Γιάννενα του σήμερα (...στεγάζεται σε ένα πέτρινο εβραϊκό σπίτι..., 21), ως

ανάπηρος στο κείμενο Πρόβλημα όρασης (76-77). Οι αναφορές αυτές χαρακτηρίζονται ως απολύτως θετικές, και ολοκληρώνονται στο κείμενο για τα χωριά SOS: *Η επιλογή των παιδιών.....γίνεται με αποκλειστικό κριτήριο την ανάγκη προστασίας τους ανεξάρτητα από τη φυλή, την εθνικότητα ή τη θρησκεία τους...*(31).

8. Παγκόσμια προβλήματα

Τα προβλήματα ταυτοποιούνται κυρίως ως κοινωνικά, τα οποία και καλούνται να διερευνήσουν και να καταγράψουν οι μαθητές/τριες (134). Η αδιαφορία και ο ωχαδερφισμός (100), ο αρνητικός ρόλος των ΜΜΕ (88), οι μονογονεϊκές οικογένειες και η αγωγή των παιδιών (33-34), η μη φοίτηση στο σχολείο ή η μη ολοκλήρωσή της (60), τα προβλήματα των σύγχρονων εργαζόμενων γυναικών (29), η ανεργία των νέων (79), το άγχος και η νευρικότητα (106) χαρτογραφούν την κοινωνική πραγματικότητα. Υπάρχει και μία ομάδα αναφορών σε ζητήματα τα οποία αφορούν και τη δικαιοσύνη: εμπόριο οργάνων παιδιών, τρόφιμα δηλητήριο (127), η έκθεση των παιδιών (παιδιά των φαναριών, 130), η χρήση των ναρκωτικών (118), το AIDS (120).

9. Παγκόσμια συνεργασία

UNISEF (παιδιά των φαναριών, 130), UNESCO (βασική εκπαίδευση, 60), εκπαίδευση τυφλών-νέες τεχνολογίες (76-77) αναφέρονται σε κείμενα. Ο/Η μαθητής/τρια έχει την ευκαιρία να ενημερωθεί για δικτυακούς τόπους που αφορούν πληροφορίες για την παιδεία σε παγκόσμιο επίπεδο (72), για την καταπολέμηση των ναρκωτικών (130) και τον αθλητισμό (ποδόσφαιρο, ό.π.).

10. Παγκόσμιος πολιτισμός

Στην ιστορία του ανθρώπινου πολιτισμού εντάσσονται αναφορές στις αντιλήψεις και τις γνώσεις λαών της αρχαιότητας για το σύμπαν (147) και για τον ήλιο (137), ενώ για το παρόν η παιδεία φαίνεται να αποτελεί κοινό σημείο αναφοράς (72). Χαρακτηριστικά αναφέρουμε ότι τα δύο ευρήματα εντάσσονται σε εργασίες.

11. Κοινωνική δομή-αξίες

Οι αναφορές ποσοτικά είναι υπερδιπλάσιες σε σχέση με το προηγούμενο βιβλίο και θεματικά διαφοροποιημένες. Η αποδοχή της ισότιμης ιδιαιτερότητας του «άλλου», κυρίως σε επίπεδο κοινωνικής συμπεριφοράς και δομών και λιγότερο ενσυναίσθησης του/της μαθητήτριας αναγνώστη/ριας (31, 76-77), η αξία της παιδείας και της μόρφωσης (60, 75), η φιλοξενία ως διαχρονική αξία για τους Έλληνες (12), η φιλία (47, 56) εντάσσονται στην υποενότητα των αξιών με κύριο σημείο αναφοράς ένα κείμενο το οποίο ορίζει τον «πολιτισμό» (22). Η σημασία της οικογένειας ως κοινωνικού κυττάρου (29, 33-34), οι κρατικές δομές για τους μετανάστες (81), ο Συνήγορος του πολίτη και του παιδιού (113), η προσπάθεια προστασίας των παιδιών (130, 131) ολοκληρώνουν τη θεματική ενότητα. Οι αναφορές έχουν ουσιαστική παρουσία είτε σε κείμενα είτε σε ασκήσεις και αποτελούν σημαντικό υλικό για την ικανοποίηση στόχων διαπολιτισμικής εκπαίδευσης.

12. Σχολείο

Το σχολείο ως θεσμοθετημένος φορέας εκπαίδευσης, στο εγχειρίδιο Νεοελληνικής Γλώσσας για τη Β΄ Γυμνασίου συγκεντρώνει αρκετές αναφορές που αφορούν στοιχεία διαπολιτισμού. Η εκπαίδευση στην αρχαία Ελλάδα, στην αρχαία Αθήνα και στο Βυζάντιο αποτελούν θέματα κειμένων και εργασιών (58, 71). Το σχολείο του σήμερα παρουσιάζεται μέσα από εγχειρίδια (Κοινωνική και Πολιτική Αγωγή Γ΄ Γυμνασίου, 22), ως χώρος εφαρμογής προγραμμάτων κυκλοφοριακής αγωγής (101) και νέων τεχνολογιών (61). Σε ασκήσεις οι μαθητές/τριες καλούνται να αναπτύξουν σχέδιο εργασίας για τη φιλία και να το επικοινωνήσουν σε συμμαθητές/τριες σχολείων της Ελλάδας ή της Ευρώπης (57) ή ανάλογα να οργανώσουν εκδήλωση με περιεχόμενο λογοτεχνικά κείμενα για τα σύγχρονα κοινωνικά προβλήματα (134). Οι διαπροσωπικές σχέσεις παιδαγωγών-παιδαγωγούμενων, περιορισμένα, αναφέρονται σε έναν χαρισματικό καθηγητή που αγαπά το δημοτικό τραγούδι και κερδίζει την αποδοχή των μαθητών του και μετά το σχολείο και σε ένα κλίμα τρυφερό και χιουμοριστικό καταγράφει τα δρώμενα μιας τάξης, ακόμα και την τιμωρία, ως επακόλουθα της οριζόντιας επικοινωνίας γαλλικού σχολείου (59, 65).

Πίνακας 3: Ευρήματα εγχειριδίου Γ΄ Γυμνασίου

Είδος Αναφοράς		Σκίτσο	Φωτογραφία	Κείμενο	Παράγραφος	Πρώταση	Φράση	Λέξη	Σύνολο Αναφορών	Ποσοστά
Θεματική Κατηγορία		Συχνότητα								
1	Ελλάδα (γεωφυσικός χώρος-περιβάλλον)	-	-	3	-	10	1	8	22	7,17%
2	Ελληνικός πολιτισμός, μνημεία-Ελληνική ιστορία-καθημερινότητα	2	1	7	3	14	-	3	30	9,77%
3	Θρησκεία: ορθόδοξος χριστιανισμός	-	1	-	-	7	-	3	11	3,59%
4	Έλληνες λογοτέχνες, ζωγράφοι, συγγραφείς (επιστήμονες, δημοσιογράφοι κ.ά.)	-	-	1	-	2	-	42	45	14,65%
5	Άλλες χώρες, άλλοι λαοί-πολιτισμοί	2	-	1	-	11	1	20	35	11,4%
6	Άλλες θρησκείες	-	-	1	-	3	3	2	9	2,93%
7	Ο «άλλος»	-	-	3	1	-	9	1	14	4,56%
8	Παγκόσμια προβλήματα	-	1	13	3	3	-	-	20	6,51%
9	Παγκόσμια συνεργασία	1	-	4	-	7	1	7	20	6,51%
10	Γλώσσες-επικοινωνία	-	1	14	-	8	-	3	26	8,47%
11	Κοινωνική δομή-αξίες	-	-	14	1	17	-	6	38	12,38%
12	Σχολείο	1	-	2	-	11	-	-	14	4,56%
13	Πόλεμος-Ειρήνη	3	1	7	-	12	-	-	23	7,5%
Σύνολο ανά μονάδα καταγραφής		9	5	70	8	105	15	95	307	100%
Ποσοστό		2,94 %	1,62 %	22,8 %	2,6 %	34,2 %	4,89 %	30,95 %	100%	

1. Ελλάδα (γεωφυσικός χώρος-περιβάλλον)

Εντοπίστηκαν 22 αναφορές στην Ελλάδα ως χώρα η οποία αισθητοποιείται σε έναν γεωγραφικό χάρτη όπου παρουσιάζονται όλοι οι γεωφυσικοί συνδυασμοί και τεκμηριώνεται η αίσθηση του «ανήκειν» (13, 14, 24-25 κ.α.), όπου οι Έλληνες χτίζουν το σπίτι τους (11) και ξένοι κάνουν το ίδιο, της οποίας το κλίμα, τα βουνά, τα χωριά, οι φυσικές ομορφιές αναφέρονται ως κίνητρο για τους τουρίστες (7, 19, 31, 75, 101) και αποτελεί τον συνεκτικό αρμό των διαχρονικών αναφορών. Η Ελλάδα του σήμερα παρουσιάζεται ως σύνολο υλικών και άυλων πόρων, των ανθρώπων και του πολιτισμού τους (109, 110), ως σταυροδρόμι των λαών (12), όπου η συνάντηση καταγράφεται σε διαπιστώσεις, προβληματισμούς και προβλήματα αναφορικά με την πληθυσμιακή σύνθεση (26-27, 54), κατάσταση την οποία οι μαθητές/τριες στο πλαίσιο ασκήσεων και εργασιών καλούνται να μελετήσουν και να διατυπώσουν την άποψή τους.

2. Ελληνικός πολιτισμός, μνημεία-Ελληνική ιστορία-καθημερινότητα

Οι περισσότερες αναφορές αφορούν τη σύγχρονη Ελλάδα και τον πολιτισμό της. Η ελληνική ιστορία και τα μνημεία αποτελούν δευτερεύοντα στοιχεία ενταγμένα στο πλαίσιο της συγχρονικής θεώρησης του ελληνικού πολιτισμού (31, 123, 150) ή της μελέτης του λεξιλογίου (24). Η αξιολογική κρίση που φαίνεται να αφορά συνολικά την ιστορία των Ελλήνων αναφέρεται στον τομέα όπου πέτυχαν... *το βασίλειο του πνεύματος, στην περιοχή του νου. Εκεί έβαλαν γερά θεμέλια κι εκεί στηρίζεται ολόκληρο το πολιτιστικό οικοδόμημα* (10). Ο ελληνισμός και ο πολιτισμός του, κατ' επέκταση, πάντα οριακά βρισκόταν και βρίσκεται μεταξύ Ανατολής και Δύσης (12). Συνέβαλε στην πρόοδο της επιστήμης (27), υπηρέτησε τις τέχνες (124), αγαπά την παράδοση και το δίκιο (131, 18: έμμεσες αναφορές). Οι μαθητές/τριες καλούνται σε αρκετές εργασίες να διαμορφώσουν και να εκφράσουν τις απόψεις τους για τις όψεις της Ελλάδας (26-27), της πολυπολιτισμικής τα τελευταία χρόνια (11), που σε επίπεδο θεσμών και οργάνωσης δεν υποστηρίζει τους ξένους (72-73). Πολλές αναφορές μάλλον τους οδηγούν σε αρνητικές εικόνες οι οποίες σε λίγες περιπτώσεις αποδομούνται με πρακτικές κριτικού γραμματισμού: η Ελλάδα ως βιωματικός χώρος εκτιμάται στο πλαίσιο της τουριστικής εμπορευματοποίησης (11), ο Έλληνας μετατοπίζει τον θαυμασμό του από τον Παρθενώνα στην ALFA ROMEO (10), η διαφορά των τάξεων είναι εμφανής (127) και οι νεόπλουτοι επιζητούν την προβολή (24-25) σε κοσμοπολίτικες περιοχές. Ο γνήσιος ελληνικός πολιτισμός βρίσκεται μακριά από αυτές (ό.π., 19). Ως αρνητική αναφορά καταγράφεται το κείμενο *Τα ελληνικά...μυστήρια*, ξένου συγγραφέα για τη δεκαετία του 1940, όπου δημιουργούνται αντιθετικά διώνυμα μεταξύ θρησκευτικής κουλτούρας και καθημερινότητας των Ελλήνων (14).

3. Θρησκεία: ορθόδοξος χριστιανισμός

Ο χριστιανισμός αναφέρεται σε εργασίες (150), σε ιστορικά και δοκιμιακού τύπου κείμενα όπου εννοιολογικά συνδέεται η λέξη Γραικός με την ιδιότητα ορθόδοξος (21, 72). Οι Έλληνες του 19^{ου} και του 20^{ου} αιώνα φαίνεται να έχουν βιωματικά συνδεθεί με τη θρησκεία (75, 99) σε στιγμές συλλογικής και προσωπικής δυσχέρειας. Οι εκτενέστερες αναφορές είναι δύο. Και οι δύο αρνητικές. Ξένος περιηγητής καταγράφει τα κοινωνικο-θρησκευτικά δρώμενα σε ένα πλαίσιο υποκριτικής θρησκευτικής συμπεριφοράς, άκαιρο και αναπόδεικτο για την εποχή ...*ο κόσμος ξοφλά το χρέος προς την Εκκλησία τελώντας τα μυστήρια....και η Εκκλησία απαιτητική στις τελετουργίες, χαλαρής την εξομολόγηση και τη θρησκευτική ηθικολογία, αντιμετωπίζει με μεγαλύτερη επιείκεια την προσωπική αμαρτία απ' ό,τι οι περισσότερες θρησκείες* (14). Ο πρώην Πρωθυπουργός Κ. Σημίτης αφοριστικά αποφαίνεται σε κείμενο (πριν την ανάληψη του ηγετικού του ρόλου) ότι...*Η Ελλάδα την ενίσχυσε* (την επίδραση πολιτιστικών προϊόντων σύμφωνα με τη διεθνή διαφημιστική προβολή) *μάλιστα έμμεσα με ιδεολογικό προσανατολισμό σε μια διαστρεβλωμένη και γι' αυτό χωρίς απήχηση ελληνική και χριστιανική παράδοση...* (65).

4. Έλληνες λογοτέχνες, ζωγράφοι, συγγραφείς (επιστήμονες, δημοσιογράφοι κ.ά.)

Αναφέρονται 4 αρχαίοι συγγραφείς, 12 νεοέλληνες λογοτέχνες, 3 ζωγράφοι. Υπάρχουν 2 αναφορές στο Χατζιδάκη και οι υπόλοιπες αφορούν επιστήμονες συγγραφείς, δημοσιογράφους, έναν πολιτικό και δύο σκιτσογράφους.

5. Άλλες χώρες, άλλοι λαοί-πολιτισμοί

Στις απλές αναφορές σε χώρες και πόλεις τους στη συγκεκριμένη θεματική του βιβλίου της Γ' Γυμνασίου προστίθενται υποενότητες με ουσιαστικό περιεχόμενο: οπτικοποιημένες οι όμορες χώρες της Ελλάδας (13), Ανατολή, Δύση, Βαλκάνια ως «τροφοδότες» «άλλων» -ετερότητα ιστορικά διαφοροποιούμενη- στη χώρα (11,12), χώρες και δείγματα του πολιτισμού και της παράδοσής τους (10,134-135), ήπειροι-χώρες και λαοί-ομάδες πληθυσμών σε «δύσκολες συνθήκες» (Αφρική, Σομαλία, Αιθιοπία, Ινδοκίνα, Γάζα, Παλαιστίνη (89, 95, 106-107, 110, 112), ήπειροι και ομάδες ανθρώπων με κοινά χαρακτηριστικά κατά περίπτωση και ρατσιστική αντιμετώπιση (46) και θετικές αναφορές στην Ευρώπη και την Ευρωπαϊκή Ένωση ως χώρο με ανθρώπους που διεκδικούν την ουσιαστική συνεργασία και την ειρηνική διαβίωση-συμβίωση (88 κ.ά.)

6. Άλλες θρησκείες

Αρχαίες θρησκείες χωρίς ιδιαίτερα στοιχεία (150), ο καθολικισμός (21, 141) σε επίπεδο εννοιολογικής οροθέτησης και θέσεων του Πάπα για σύγχρονα ζητήματα, ο ινδουισμός συνδεδεμένος με τον πολιτισμό και την παράδοση (135) και μία μοναδική αναφορά στους Μάρτυρες του Ιεχωβά στην Ελλάδα υπό την οπτική μιας αυτοκριτικής στάσης απέναντι στη διαχείριση της θρησκευτικής τους ετερότητας αποτελούν τα ευρήματα της ενότητας (116).

7. Ο «άλλος»

Οι 9 αναφορές στην ετερότητα είναι σημαντικές λόγω του τρόπου διαχείρισής της στα κείμενα του βιβλίου. Υπάρχουν απλές αναφορές στους γύφτους και το φολκλόρ τους (136), συζήτηση για τη συντήρηση στερεότυπων αντιλήψεων για τα δύο φύλα (61) αλλά και αναλυτική παρουσίαση των διαφορών:...*Κάποιοι σκοτώνουν κάποιους άλλους, γιατί δεν τους αρέσει το χρώμα τους, η φάτσα τους, η ηλικία τους, η φωνή τους ή η εθνική, η θρησκευτική, η πολιτική, η κοινωνική ή η οποία άλλη ταυτότητά τους* (89). Οι συνοδευτικές ερωτήσεις-ασκήσεις δεν ασχολούνται με τον ρατσισμό και τις κοινωνικές του μορφές. Στην Ελλάδα πριν τη δεκαετία του '90... ήταν σποραδική ή περιχαρακωμένη σε απομακρυσμένες, συνοριακές περιοχές η παρουσία των διαφορετικών (ως προς το χρώμα, τη γλώσσα, τη θρησκεία, την κουλτούρα) (11). Η κατάσταση άλλαξε αλλά η διατύπωση απόψεων για την αντιμετώπιση του προβλήματος περιορίζεται στο ίδιο το κείμενο και αφορά τη διαπολιτισμική κατεύθυνση της εκπαίδευσης. Ο/Η μαθητής/τρια δεν καλείται να προβληματιστεί, να διαπιστώσει, να επιχειρηματολογήσει. Οι Άραβες εμφανίζονται να προσπαθούν να διαχειριστούν τη σχέση τους με τους Εβραίους (95). Σε ασκήσεις εντοπίζονται αναφορές στην ετερότητα των αλλογενών (82), των προσφύγων και των τσιγγάνων σε εκφωνήσεις που καταγράφουν ως δεδομένη την προβληματική κατάσταση (59), των ατόμων με ειδικές ανάγκες (59) με μία προοπτική αισιοδοξίας για το μέλλον και σε ένα κείμενο το οποίο επιχειρεί καλλιέργεια ενσυναίσθησης από την πλευρά των μαθητών/τριών αλλά με έναν τρόπο δογματικό σχετικά με την αρνητική κοινωνική συμπεριφορά (47). Ως πολύ αρνητική θεωρούμε την άσκηση *Λέξεις για την ισότητα και τη διαφορά* (56) όπου ο/η μαθητής/τρια καλείται να συμπληρώσει το σχετικό λεξιλόγιο που του δίνεται με ανάλογες λέξεις από τα κείμενα της ενότητας... αλλά οι λέξεις που παρατίθενται αφορούν μόνο τη διαφορά: *στερεότυπα, προκατάληψη, μεροληψία, σεξισμός, φυλετισμός, ξενοφοβία, κοινωνικός ρατσισμός, μειονότητα, αποδιοπομπαίος τράγος!*

8. Παγκόσμια προβλήματα

Οι περισσότερες αναφορές αφορούν τον ρατσισμό απέναντι σε ομάδες ανθρώπων (γυναίκες, 48, μαύρους, 82, μετανάστες 72-73) αλλά και σε κείμενα που τον ορίζουν (46), τον προσδιορίζουν σε ιστορικά γεγονότα (144) και τον ανιχνεύουν σε συμπεριφορές εκπαιδευτικών με χαμηλή διαπολιτισμική συνείδηση-ετοιμότητα σε πολυπολιτισμικές τάξεις της χώρας μας (52), ενώ διατυπώνεται η άποψη ότι η Ευρώπη θα πρέπει να πολεμήσει τις ανισότητες και τους αποκλεισμούς (72). Φτώχεια, επιβίωση, προβλήματα των ανθρώπων της Αφρικής (106, 114, 117 κ.α.), οι εξοπλισμοί και ο πόλεμος σε ένα διαχρονικό πλαίσιο ακολουθούν σε συχνότητα αναφορών (89, 94, 95). Μοναδική είναι η αναφορά στις γλώσσες που χάνονται (30) και οι μαθητές/τριες καλούνται να διερευνήσουν τις πραγματικές απώλειες στην περίπτωση αυτή.

9. Παγκόσμια συνεργασία

Σημαιολογικά οροθετείται σε ένα ποίημα του Ν. Χικμέτ που μιλά για το «εμείς» (119) και σε κείμενο του Κ. Σημίτη που υποστηρίζει τα συνύπαρξη και τη συνεργασία των λαών με την ταυτόχρονη ανάγκη διατήρησης της πολιτισμικής διαφορετικότητας (65). Διεθνείς οργανώσεις και ΜΚΟ εντοπίζονται και σε αυτό το βιβλίο 9109, 115 κ.α.). Αρκετές είναι οι αναφορές στην Ευρώπη και την Ε.Ε. σε κείμενα και εργασίες που επιχειρούν να εμπλέξουν τον μαθητή στη διερεύνηση της εξελισσόμενης εθνικής-ευρωπαϊκής του ταυτότητας.

10. Γλώσσες-επικοινωνία

Η εκμάθηση ξένων γλωσσών υποστηρίζεται και στο βιβλίο αυτό με την παρουσίαση διαμορφωμένων πρακτικών των μαθητών/τριών (44 κ.α.). Η ελληνική εμφανίζεται ως δεύτερη ή ξένη για κάποιους μαθητές (52), καταγράφεται η «σχέση» της με το διαδίκτυο (36) και μέσω αυτής με την αγγλική, σε αρκετές αναφορές και παραδείγματα σημειώνονται ελληνικές λέξεις σε άλλες γλώσσες ή λέξεις ξένων γλωσσών με ελληνική ρίζα (77-80). Οι ξένες γλώσσες αναδεικνύονται ως μέσο επικοινωνίας (27) σχολείων και μαθητών. Η ελληνική αναφέρεται ως γλώσσα με αφομοιωτική δύναμη σε μία αναφορά για τις επιδράσεις πολλών γλωσσών στη ελληνική διαχρονικά με θετικό πρόσημο (42-43)...*Η γλώσσα μας δεν έχασε την «προσωπικότητά της» ούτε την αρμονία της* αλλά και ως εξαρτημένη από τις ξένες γλώσσες *...παραδίδεται από μας τους ίδιους στο γλωσσικό οδοστρωτήρα των ξένων γλωσσών* (ό.π.). Στις 3 από τις 4 ερωτήσεις της ενότητας *Ακούω και μιλώ* που ακολουθούν ο/η μαθητής/τρια καλείται να τοποθετηθεί σχετικά με τις απόψεις του συγγραφέα του δεύτερου κειμένου Γ. Μπαμπινιώτη και σε μία να κρίνει αυτές του Μ. Πλωρίτη ως μη σύμφωνες με τις προηγούμενες.

11. Κοινωνική δομή-αξίες

Τα ευρήματα της θεματικής κρίνονται ως πολύ ικανοποιητικά και ποσοτικά και σε σχέση με την προβολή των αξιών. Οργανώσεις σε επίπεδο παγκόσμιο και στην Ελλάδα και στο βιβλίο αυτό υποστηρίζουν θετικές δράσεις (Γιατροί Χωρίς Σύνορα, Διεθνής Αμνηστία κ.ά., 106-107, 116, κ.α.). Ειρήνη, αλληλεγγύη, δικαιοσύνη, μόρφωση, ισότητα συνιστούν τον αξιακό άξονα των ευρημάτων, στα οποία σημειώνουμε ότι κυρίως πρωταγωνιστούν λογοτεχνικά κείμενα (Ρίτσος, Χικμέτ, 119). Διαφορές σε σχέση με τα προηγούμενα βιβλία εντοπίζουμε στην περίπτωση των αναφορών στον ελληνικό πολιτισμό και την υποστήριξη των αξιών στην Ευρώπη και την Ε.Ε. (65, 66, 72) όπου οι μαθητές/τριες καλούνται να διατυπώσουν απόψεις για την προοπτική της διεύρυνσής της. Σημειώνουμε επίσης περιπτώσεις αρνητικών σχολίων της καθημερινότητας σε ζητήματα διαχείρισης της ετερότητας και σε μία από τις ελάχιστες αναφορές στα ΑμεΑ και του πολυπολιτισμικού παρόντος με μία διάθεση εσωτερικής εστίασης και προσδοκώμενης ενεργοποίησης της ενσυναίσθησης των μαθητών (47, 52-53, 149).

12. Σχολείο

Οι αναφορές στο σχολείο είναι αριθμητικά όσες και του προηγούμενου εγχειριδίου. Η σημαντικότερη διαφορά εντοπίζεται σε αρκετά ευρήματα τα οποία χαρτογραφούν το σχολείο του παρόντος, κυρίως στην Ελλάδα, ως χώρο στον οποίο αναπτύσσονται δράσεις και συνεργασίες που υπηρετούν τη διαπολιτισμική παιδαγωγική (27, 113, 118 κ.α.). Άλλωστε οι μαθητές/τριες διαβάζουν κείμενα στα οποία σχολιάζεται η σύνθεση του μαθητικού δυναμικού στο πλαίσιο της πολιτισμικής ποικιλότητας (11, 52).

13. Πόλεμος-Ειρήνη

Η θεματική ενότητα συγκεντρώνει πολλές αναφορές με δυνατότητα ουσιαστικής αξιοποίησης προς την κατεύθυνση της αγωγής για την ειρήνη. Θα σημειώσουμε μόνο την εξαιρετική διαχείριση του διωνύμου σε σχέση με τις αντίστοιχες αξίες-απαξίες: τη διαχρονικότητα του ζητήματος (89-90 για παράδειγμα), τις πολλές ασκήσεις-δραστηριότητες που ενεργοποιούν τους/τις μαθητές/τριες (102-103) και κυρίως την ενίσχυση της αξίας της ειρήνης με επιχειρήματα για την αποδόμηση του πολέμου μέσα από την πλειονότητα των αναφορών (58, 93, κ.λ.π.).

Συμπεράσματα

Τα βιβλία Νεοελληνικής Γλώσσας του Γυμνασίου, όπως καταδεικνύεται από όσα έχουν αναφερθεί, διασφαλίζουν την επαφή των μαθητών/τριών με ποικιλία κειμενικών ειδών με κύριο σκοπό την ικανοποίηση γνωστικών στόχων αναφορικά με τα στοιχεία υπερδομής κάθε κατηγορίας κειμένων. Δεν ακολουθούν το πλαίσιο αρχών της παιδαγωγικής του γραμματισμού με βάση τα κειμενικά είδη στις ρητά διατυπωμένες θεωρητικές θέσεις τους στα βιβλία οδηγίων για τους/τις εκπαιδευτικούς αναφορικά με το δια-πολιτισμικό περικείμενο των κειμένων. Διαφοροποιείται θετικά το βιβλίο της Γ' τάξης στο οποίο επιχειρείται σύνδεση των επιλογών των κειμένων με το συγκεκριμένο που πλαισιώνει την εκάστοτε θεματική ενότητα.

Η δια-πολιτισμική ανάγνωση των περιεχομένων με βάση την ανάλυση περιεχομένου οδηγεί στη διατύπωση της άποψης ότι οι αναφορές που μπορούν να υποστηρίξουν την ικανοποίησης στόχων διαπολιτισμικής εκπαίδευσης είναι ποσοτικά αρκετές και ποιοτικά αξιοποιήσιμες από έναν ενημερωμένο εκπαιδευτικό με ανεπτυγμένη διαπολιτισμική συνείδηση. Και σ' αυτή την περίπτωση υπερτερεί το εγχειρίδιο της Γ' Γυμνασίου και στους δύο άξονες ευρημάτων.

Το γενικό συμπέρασμα στο οποίο καταλήγει η παρούσα εργασία είναι ότι τα εγχειρίδια ακολουθούν σύγχρονες τάσεις στο χώρο της διδακτικής της γλώσσας χωρίς να ενσωματώνουν στις επιλογές τους τον πολυγραμματισμό με αποτέλεσμα οι αρκετές, όπως σημειώθηκε, δια-πολιτισμικές αναφορές να είναι επικεντρωμένες στην Ελλάδα ως χώρα-χώρο εκπαίδευσης Ελλήνων/ίδων (πλειονοτικών-μειονοτικών), αλλοδαπών, παλιννοστούντων και νεοπροσφύγων μαθητών/τριών.

Στο διάλογο που ευαγγελίζονται να υποστηρίξουν μεταξύ κειμένων και υποκειμένων-αναγνωστών απουσιάζουν αναφορές στον πολιτισμό των χωρών προέλευσης σημαντικού αριθμού παιδιών που φοιτούν στο ελληνικό δημόσιο σχολείο με αποτέλεσμα η δια-πολιτισμική προσέγγιση να παραμένει στο χώρο των ευγενών προθέσεων και των θεωρητικών μελετών.

ΠΗΓΕΣ- ΕΡΕΥΝΩΜΕΝΟ ΥΛΙΚΟ

- ΑΠΣ-ΔΕΠΠΣ (2003) για τη διδασκαλία της νεοελληνικής γλώσσας στο Γυμνάσιο. Αθήνα: Π.Ι.

- Τα σχολικά εγχειρίδια

- Αγγελάκος, Κ., Κατσαρού, Ε., Μαγγανά, Α., Βερούτσου, Αικ. (εικονογράφηση). (2006). *Νεοελληνική Γλώσσα για την Α΄ Γυμνασίον*. Βιβλίο μαθητή. Αθήνα: ΟΕΔΒ, Μεταίχμιο.

- Γαβριηλίδου, Μ., Εμμανουηλίδης, Π., Πετρίδου-Εμμανουηλίδου, Ε., Βερούτσου, Αικ. (εικονογράφηση). (2006). *Νεοελληνική Γλώσσα για τη Β΄ Γυμνασίον*. Βιβλίο μαθητή. Αθήνα: ΟΕΔΒ, Μεταίχμιο.

- Κατσαρού, Ε., Μαγγανά, Α., Σκιά, Αικ., Τσέλιου, Β., Νικόπουλος, Α. (εικονογράφηση). (2006). *Νεοελληνική Γλώσσα για τη Γ΄ Γυμνασίον*. Βιβλίο μαθητή. Αθήνα: ΟΕΔΒ, Μεταίχμιο.

- Βιβλία για τον/την εκπαιδευτικό

- Αγγελάκος, Κ., Κατσαρού, Ε., Μαγγανά, Α., Βερούτσου, Αικ. (εικονογράφηση). (2006). *Νεοελληνική Γλώσσα για την Α΄ Γυμνασίον*. Βιβλίο Εκπαιδευτικού, Αθήνα: ΟΕΔΒ, Μεταίχμιο.

- Γαβριηλίδου, Μ., Εμμανουηλίδης, Π., Πετρίδου-Εμμανουηλίδου, Ε., Βερούτσου, Αικ. (εικονογράφηση). (2006). *Νεοελληνική Γλώσσα για τη Β΄ Γυμνασίον*. Βιβλίο Εκπαιδευτικού. Αθήνα: ΟΕΔΒ, Μεταίχμιο.

- Κατσαρού, Ε., Μαγγανά, Α., Σκιά, Αι., Τσέλιου, Β., Νικόπουλος, Α. (εικονογράφηση). (2006). *Νεοελληνική Γλώσσα για τη Γ΄ Γυμνασίον*. Βιβλίο Εκπαιδευτικού. Αθήνα: ΟΕΔΒ, Μεταίχμιο.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ

Αρχάκης, Α. (2006). *Γλωσσική διδασκαλία και σύσταση κειμένων*. Αθήνα: Πατάκης.

Bednarek, Μ., Martin, J. R. (2010). *New Discourse on Language: Functional Perspectives on Multimodality, Identity and Affiliation*. London: Continuum.

Berelson, B. (1952). *Content Analysis in Communication Research*. New York: Hafner Press.

Chlopek, Z. (2008). *The Intercultural Approach to EFL Teaching and Learning. English Teaching Forum*, 4 .

- Γκότοβος, Αθανάσιος (2002). *Εκπαίδευση και ετερότητα: Ζητήματα Διαπολιτισμικής παιδαγωγικής*. Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Cope, B., Kalantzis, M. (1993). *The Powers of Literacy: a Genre Approach to teaching Writing*. London: Falmer Press.
- Ferry, J. M. (1991). *Les Puissances de l' expérience*. Vol. II, Les orders de la reconnaissance. Paris: Cerf.
- Halliday, M.A.K., Hasan, R. (1989). *Language, Context and Text Aspects of Language in a Social Semiotic Perspective*. London: Eduard Arnold.
- Holsti, O. (1968). Content Analysis. Στο *The handbook of social psychology*, Vol. 2, London: Addison Weslet Publ.
- Hyland, K. (2007). Genre pedagogy: Language, literacy and L2 writing instruction. *Journal of Second Language Writing* 16, 148–164, www.sciencedirect.com
- Johns, A. (2002). *Genre in the Classroom*. London: Lawrence.
- Johnston, R., Wilson, D., Burgess, S. (2004). School Segregation in Multiethnic England. *Journal Ethnicities*. June 2004. vol. 4, 237 - 265.
- Κέκια, Αιμ. (2002). Παιδαγωγική του γραμματισμού με βάση τα κειμενικά είδη: μία εναλλακτική πρόταση για τη γλωσσική αγωγή στη σχολική εκπαίδευση. Συνέδριο Παιδαγωγικής Εταιρείας Ελλάδας. Ναύπλιο, 2001.
- Kress, G. (1994). *Learning to write*. London: Routledge.
- Kress, G. (2003). *Literacy in the New Media Age*. London: Routledge.
- LITERACY AND EDUCATION RESEARCH NETWORK [LERN]. (1990). A Genre-Based Approach to Teaching Writing, Years 3–6. Annandale, Australia: Department of School Education.
- Macken-Horarik, M. (2000). Γλωσσική αγωγή στη Β/θμια εκπαίδευση στην Αυστραλία. *Γλωσσικός Υπολογιστής*, 2, 73-95.
- Μανινέα, Μ. (2010). *Η διδασκαλία της δεύτερης γλώσσας και ο ρόλος της στη σχολική ένταξη μαθητών με γλωσσικές και πολιτισμικές ιδιαιτερότητες*. Μεταπτυχιακή εργασία. ΑΠΘ, Φιλοσοφική Σχολή, Τμήμα Φιλολογίας, Τομές Γλωσσολογίας.
- Martin, J. R. (2000). Design and practice: enacting functional linguistics, *Annual Review of Applied Linguistics*, 20, 116–126.
- Ματσαγγούρας, Η. (2001α). *Η Σχολική Τάξη. Τ. Β' . Κειμενοκεντρική προσέγγιση του Γραπτού Λόγου*. Αθήνα.
- Ματσαγγούρας, Η. (2001β). *Κειμενοκεντρική προσέγγιση του γραπτού λόγου. Αφού σκέφτονται γιατί δεν γράφουν*. Αθήνα: Γρηγόρης.
- Ματσαγγούρας, Η. (2007). *Σχολικός Εγγραμματισμός*. Αθήνα: Γρηγόρης
- Ματσαγγούρας, Η. (2008). Γλωσσικός Εγγραμματισμός και Εκπαιδευτική Πολιτική του ΥΠΕΘ: Στόχοι, Όροι, Σχέδιο Δράσης και Ρόλοι Στελεχών Εκπαί-

- δευσης. Στο Πρακτικά Συνεδρίου: *Επιμόρφωση Στελεχών της Εκπαίδευσης: Δράσεις-Αποτελέσματα-Προοπτικές*. Αθήνα: ΥΠΕΠΘ-ΠΙ.
- Μπονίδης, Κ. (2004). *Το περιεχόμενο του σχολικού βιβλίου ως αντικείμενο έρευνας*. Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Μπουτουλούση, Ε. (2001). Γλώσσα και γλωσσική επίγνωση. Στο Α.-Φ. Χριστίδης (επιμ, σε συνεργασία με τη Μ. Θεοδωροπούλου), *Εγκυκλοπαιδικός οδηγός για τη γλώσσα*. Θεσσαλονίκη: Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας.
- Πολυβάκα, Ευ. (2010). *Τα σχολικά εγχειρίδια της Νεοελληνικής Γλώσσας του Γυμνασίου στην ελληνική πολυπολιτισμική σχολική τάξη. Μεταπτυχιακή εργασία*. ΑΠΘ: Φιλοσοφική Σχολή.
- Rose, D. (2005). Democratising the classroom: a literacy pedagogy for the new generation. *Journal of Education*, 37.
- Σαχινίδου, Π., Δημάση, Μ. (2011). Διάλογοι κειμένων και συγγραφέων. Τα κείμενα ως εκφράσεις της γλωσσικής διαποραγμάτευσης της ταυτότητας του υποκειμένου. Στο Πρακτικά Συνεδρίου: *Identities in the Greek world (from 1204 to the present day)*, 3, 119-129. Athens: European Society of Modern Greek Studies.
- Χατζησαββίδης, Σ. (2001). Γραμματισμός, Διαπολιτισμικότητα και επικοινωνία στη διδασκαλία της ελληνικής ως δεύτερης γλώσσας σε αρχάριους μαθητές, στον τόμο Π. Γεωργογιάννης (επιμ.) *Η ελληνική ως δεύτερη ή ξένη γλώσσα: μια διαπολιτισμική προσέγγιση*.- Πάτρα: Κέντρο Διαπολιτισμικής Εκπαίδευσης. τόμος Ι, 125-142.
- Χατζησαββίδης, Σ. (2003). Η διδασκαλία της ελληνικής γλώσσας στο πλαίσιο των πολυγλωσσισμών: Προετοιμασία του κοινωνικού μέλλοντος των μαθητών. *Φιλολόγος*, 113, 392-403.
- Walsh, C. (1991) (Ed). *Literacy as praxis*. Norwood, N J: Ablex.
- Wells, G. (2002). *Dialogic Inquiry*. Cambridge, U.K.: Cambridge University Press.